

Filozofická fakulta univerzity Palackého v Olomouci

Katedra historie

Ivana Platilová

**Dějiny františkánského kláštera v Kadani v druhé polovině 18.
století**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Doc. Mgr. Martin Elbel, M.A., Ph.D.

Olomouc 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: „Dějiny františkánského kláštera v Kadani v druhé polovině 18. století“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne.

Podpis

Poděkování

Mé poděkování patří Doc. Mgr. Martinu Elbelovi, M.A., Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval.

Obsah

Úvod	5
1. Obecný kontext františkánských dějin	7
1.1. Nástin všeobecné historie františkánského řádu	7
1.1.1. Svatý František z Assisi a založení řádu	7
1.1.2. Vývoj řádu ve středověku a jeho rozdělení	10
1.1.3. Františkánský řád od rozdělení po současnost	14
1.2. Františkánský řád v českých zemích	16
1.3. Dějiny františkánského kláštera v Kadani (do roku 1750)	20
2. Dějiny františkánského kláštera v Kadani v druhé polovině 18. století	23
2.1. Klášter Čtrnácti sv. Pomocníků mezi lety 1750 a 1782 – regionální náboženské centrum v době rozkvětu	24
2.1.1. Náboženské stavby a vybavení kostela	24
2.1.2. Fundace a dary	27
2.1.3. Vybírání almužen a žehnaní křížových cest	29
2.1.4. Šíření víry	32
2.1.5. Běžný život v klášteře – hospodářské a jiné záležitosti	34
2.2. Za zenitem – dějiny kláštera v letech 1782-1800	38
2.2.1. Kontext josefínských reforem	38
2.2.2. Klášter Čtrnácti sv. Pomocníků v letech 1782-1800	39
Závěr	43
Seznam zdrojů	44
Resumé	46

Úvod

Tato bakalářská práce nese název *Dějiny františkánského kláštera v Kadani v druhé polovině 18. století*. Časové omezení zkoumaných dějin bylo záměrně zasazeno do období baroka, které je nejdůležitějším (přinejmenším co do počtu dochovaných památek) obdobím české církevní historie.

Druhá polovina 18. století byla zvolena z toho důvodu, že se v tomto časovém úseku dějiny kláštera vyznačují jistou dynamikou: zatímco na začátku zkoumaného období se klášter Čtrnácti sv. Pomocníků nachází na vrcholu svého rozvoje, na konci období přichází krize a úpadek. V tomto ohledu je také zajímavé porovnávat vývoj kláštera v Kadani s jinými františkánskými kláštery v okolí a s vývojem celé české františkánské provincie všeobecně.

Výběr územní polohy zkoumaného kláštera rovněž není náhodný: Kadaň se nacházela na hranici nejenom českých zemí či habsburské monarchie, ale také na hranici mezi katolickým a protestantským světem, což se jistým způsobem projevilo i na působení tohoto konventu.

Zároveň se můžeme domnívat, že zkoumání dějin kláštera v Kadani nám může poskytnout jistá svědectví o monastickém životě novověkých Čech vůbec, jelikož se jedná o komunitu jednoho z nejvýznamnějších mnišských řádů, totiž františkánů.

Bakalářská práce je koncipována následovně: skládá se ze dvou zhruba stejně velkých kapitol, ze nichž první je ryze teoretická, obecná a spíše abstraktní, kdežto druhá má praktický ráz, který spočívá především v analýze kroniky kláštera s aplikací všeobecných poznatků představených v první polovině práce.

Dějiny kláštera tedy budou v druhé kapitole popsány na základě kroniky s přihlédnutím k sekundární literatuře. Mimo samotný vývoj kláštera ve zkoumaném období obsahuje druhá kapitola též srovnání soudobého vývoje konventu v Kadani se dvěma dalšími kláštery české provincie, které se nachází zeměpisně neblíže (ve Slaném a v Hájku), výjimečně s konventem v Olomouci, stejně jako porovnání dějin kláštera Čtrnácti sv. Pomocníků s všeobecnými dějinami české františkánské provincie ve zkoumaném období.

První kapitola bude věnována obecnějšímu kontextu františkánských dějin. První podkapitola nastíní okolnosti vzniku a vývoje řádu od osobnosti jeho zakladatele, sv. Františka z Assisi, přes rozštěpení na observanty, kapucíny a minority v raném novověku k současnému stavu řádu menších bratří. Druhá podkapitola se bude věnovat dějinám

františkánské observance a české františkánské provincie od jejího založení přes krizové události reformace a josefinských reforem až po současnost. Třetí podkapitola nastíní vývoj kláštera v Kadani od jeho založení až po zkoumané období (tedy do roku 1750).

Nejdůležitější zdroje, ze kterých čerpá první kapitola, jsou následující: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích* (autor Milan Buben) a monografie *Dějiny středověkého mnišství* (autor Hugh Lawrence) pro obecné dějiny řádu, *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku* (Petr Hlaváček) a *Bohemia Franciscana. Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století* (Martin Elbel) pro dějiny českých františkánů a *Nový Jeruzalém?: příběh františkánského kláštera Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani* (Petr Hlaváček) pro dějiny kláštera.

Úvod do druhé kapitoly obsahuje stručné informace o této kronice a seznam jejích kapitol. Dále je kapitola rozdělena na dvě části: první pojednává o dějinách kláštera od roku 1750 do začátku josefinských reforem, druhá pak o dějinách kláštera po roce 1782 až do konce století.

První podkapitola sleduje především význam kláštera v Kadani jako regionálního náboženského centra, což postupně dosvědčuje pojednáním o stavbách v klášteře, o fundátorech a darech, o almužnách a o šíření víry. Obsahuje rovněž přehled hospodářských a jiných záležitostí klášterního života. Druhá podkapitola obsahuje krátký teoretický přehled kontextu josefinských reforem a pojednává o jejich dopadu na klášter v Kadani.

Základní sekundární literaturou pro druhou kapitolu jsou článek Karla Beránka a Vlasty Beránkové *Rušení klášterů v Čechách za Josefa II.* ve sborníku *Pražské arcibiskupství, 1344-1994* (ed. Z. Hledíková a J. V. Polc) a práce o dějinách jednotlivých františkánských klášterů: *Jako jabloň mezi lesními stromy: Pohled do dějin františkánského kláštera v Hájku* (Vladimír Příbyl), *Františkánský klášter ve Slaném: 1655-1950* (Petr Regalát Beneš, Vladimír Příbyl), *Město a klášter: Františkánský konvent v raně novověké Olomouci* (dosud nevydaná monografie Martina Elbela).

V závěru práce budou zhodnoceny dvě věci: za prvé, jak se liší vývoj kláštera na začátku a na konci zkoumaného období, za druhé, v jakém poměru se nachází dějiny kláštera k širším dějinám české františkánské provincie, respektive do jaké míry byl samotný klášter ve zkoumané době ovlivněn děním okolního světa.

1. Obecný kontext františkánských dějin

1.1. Nástin všeobecné historie františkánského řádu

1.1.1. Svatý František z Assisi a založení řádu

Doba, v níž vznikl františkánský řád, se vyznačuje dynamickým vývojem a rychle se transformujícím prostředím středověkého Západu. Ekonomické faktory a s nimi související růst počtu obyvatel vedly k migraci, která způsobila značné proměny ve společnosti. V této době vznikla síť měst, která již v následující době nebudou plnit funkci vojenských a správních středisek, ale stanou se centry hospodářského, politického i kulturního dění. Církev se transformovala úměrně době, docházelo k novému procesu christianizace, rozmachu kanovníckého hnutí a mimo jiné také zakládání nových řeholních řádů¹.

Mimo jiné problémy, se kterými se v tomto období církev musela potýkat, se objevilo velké nebezpečí v podobě rozmachu nových mocných heretických hnutí. Ta vznikala z popudu několika různých faktorů, z nichž lze jmenovat pozvolný úpadek papežského stolce, který v této době vstupoval do první fáze své budoucí autokratické a byrokratické degenerace, stejně jako mnišské řády, jejichž cílem bylo na pohled spíše obohacení než starost o spásu duší, a především požadavek přímého přístupu k Písmu, bez překážky nesrozumitelné latiny a výkladu zprostředkovaného klérem, spolu s možností vést evangelijní život².

Jako je tomu u mnoha dalších, i u františkánského řádu počátky působení sledujeme u osoby zakladatele, budoucího světce. V případě řádu menších bratří se založení pojí se jménem svatého Františka z Assisi. Při „pátrání po svatém Františkovi“ lze ovšem narazit na mnohá úskalí³. Víra v posvátný význam Františkovy osoby (například sv. Bonaventura ho ztotožňuje se šestým andělem z Janova Zjevení) podnítila v prvních desetiletích po jeho smrti vnik velké množství biografické a hagiografické literatury, jejíž zdroje byly natolik propleteny, že je i dnes poměrně těžké stanovit jakési původní jádro událostí života světce a oddělit jej od pozdějších dodatků. Tento problém se ještě více zkomplikoval vzhledem k tomu, že samotná osoba sv. Františka se stala pro jeho následovníky předmětem sporu, což ovlivnilo hagiografickou tradici již v jejím raném stadiu⁴.

¹ LE GOFF, Jacques: *Svatý František z Assisi*. Praha 2004, s. 19-22.

² Tamtéž, s. 23-28.

³ Tamtéž, s. 33-39.

⁴ LAWRENCE, Clifford Hugh: *Dějiny středověkého mnišství*. Praha 2001, s. 241.

Budoucí zakladatel řádu se narodil v druhé polovině 12. století, nejspíše 1181 nebo 1182, v rodině zámožného kupce, přičemž podle legendy se měla Františkova matka před porodem uchýlit do stáje, čímž byla tradice podobnosti Františka a Ježíše i posílena i co do místa narození⁵. František vyrůstal v měšťanské společnosti a poměrně často se stýkal se svými vrstevníky i z řad šlechty a podobně jako oni snil o dráze rytíře. V roce 1205 se vydal na cestu, aby se připojil k válečnému tažení Valtera z Brienne⁶.

Mezi lety 1205 a 1209 zažil však František několik vidění, která definitivně ukončila jeho život jakožto vojáka a nasměrovala jej na budoucí dráhu svatého muže. První datum, které bývá někdy považováno za vznik řádu, je 16. 8. 1209, kdy se k Františkovi v jeho radostné chudobě přidali první tři bratři. Jejich počet nadále rostl a roku 1210 se vydali v počtu dvanácti do Říma k papeži Inocenci III. František s sebou přinesl první, později ztracenou, verzi řehole menších bratří, tvořenou několika výňatky z evangelií. Podle dochovaných informací obsahovala řehole 23 kapitol, sestavených na základě Kristova kázání na hoře (Mt 5-7)⁷.

Františkova představa o apoštolském životě byla inspirována jinými laickými hnutími 12. století včetně valdenských a humiliátů, kteří také kladli důraz na askezi a věnovali se kázání. Na druhou stranu, pro františkánské hnutí byly příznačné jisté unikátní rysy: jediným modelem pro řeholi se totiž měl stát Kristův život přesně v té podobě, ve které ho zaznamenává Evangelium (pro Františka přitom bylo příznačné doslovné chápání Bible). Z této skutečnosti plynulo, že bratři se měli bezvýhradně zříci jakéhokoliv majetku, měli putovat po světě a žít se žebrotou nebo příležitostnou prací⁸.

Řád vznikl v neposlední řadě jako reakce na konzumní společnost a vládu peněz (v důsledku rozkvětu měst), zároveň ale také jako reakce na působení kacířů (na rozdíl od nich, František deklaroval věrnost církvi a papeži). Františkovy ideje měly velký úspěch, řád rychle nabíral členy a šířil se do dalších oblastí a zemí. Jeho novost spočívala především v odložení benediktinské vázanosti na místo (*stabilitas loci*) a v návratu k apoštolskému životu (*vita apostolica*), v programovém bezdomovectví, a v kočování (*peregrinatio*) pro Krista. Živnou půdou hnutí byla města, kde konventy nežijí z vlastnictví půdy, ale z

⁵ BUBEN, Milan: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III díl, I. svazek. Žebravé řády*. Praha 2006, s. 135.

⁶ LAWRENCE, Clifford Hugh, s. 243.

⁷ BUBEN, Milan, s. 135-136.

⁸ LAWRENCE, Clifford Hugh, s. 244-245.

almužen⁹. Zpočátku se jednalo převážně o hnutí laiků, kteří pocházeli z urbanizovaného prostředí, především ze středního stavu a inteligence¹⁰.

Své příznivce nenazýval František mnichy, nýbrž „menšími bratry“ (Fratres minores). Toto označení má samo o sobě specifický význam – vyjadřuje jednak malost v porovnání s ostatními, zejména pak s Bohem, stejně jako ideál bratrského vztahu mezi jednotlivými členy řádu¹¹. Slovo „minores“ totiž ve středověké Itálii označovalo příslušníky nejnižší vrstvy obyvatelstva¹².

V roce 1212 byla přijata do družiny sv. Františka assiská šlechtična Klára, která se stala zakladatelkou budoucího řádu klarisek (též druhý řád – ordo secundus), který existoval vedle mužského řádu (první řád - ordo primus)¹³. V roce 1217 se uskutečnila kapitula, které se podle různých údajů zúčastnilo od tří do pěti tisíc bratří. Později (v roce 1221) byl založen tzv. třetí řád (ordo tercius) pro laiky, kteří měli žít v sekulárním světě, ale podle pravidel, která zvláště pro něj sepsal sv. František¹⁴.

Jak je vidět, v této době se z Františka stala velice známá osobnost a jeho původně volné společenství chudých bratří nabíralo vzhledem ke stále se zvyšujícímu počtu členů podobu skutečného řeholního řádu. Komunita se navíc rozrůstala rychle za Alpy a Středozevní moře (například do Anglie). Spolu se všemi těmito okolnostmi vyvstala i potřeba písemné formy řehole, která by mohla zprostředkovat myšlenky zakladatele všude po světě¹⁵.

V roce 1221 sepsal sv. František řeholi, kterou však odmítl Svatý stolec schválit. Další verzi vypracoval zakladatel řádu společně s některými dalšími bratry, kardinál Hugolin v Římě ji pak ještě dodatečně – ke světcově nelibosti – určitým způsobem upravil, když z ní nařídil vypustit citáty z evangelií, vše o ošetřování malomocných, předpisy ohledně přísného dodržování chudoby či zákaz vlastnění knih. Tento text posléze papež schválil a bulou *Solet annuere* ze dne 29. 11. 1223 oficiálně potvrdil menší bratry jako řád¹⁶.

Toto období lze už charakterizovat jako konečnou fázi světcova života. Zdravotní stav nalomený způsobem života se Františkovi nadále zhoršoval a dobová medicína nebyla

⁹ BUBEN, Milan, s. 143.

¹⁰ LAWRENCE, Clifford Hugh, s. 246.

¹¹ BUBEN, Milan, s. 131-132.

¹² LAWRENCE, Clifford Hugh, s. 247.

¹³ HLAVÁČEK, Petr: *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku*. Praha 2005, s. 17.

¹⁴ BUBEN, Milan, s. 136-137.

¹⁵ HLAVÁČEK, Petr: *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku*, s. 17.

¹⁶ BUBEN, Milan, s. 138.

schopna jeho zdravotní potíže úspěšně léčit. Zakladatel navíc nebyl zcela spokojen s vývojem svého řadového společenství a snažil se podat vysvětlení toho, jak si představuje řeholní život, jenž je napodobováním Krista. Proto v roce 1226 vznikla jeho díla Malý a Velký testament (závět')¹⁷.

Odkaz (jiné pojmenování pro Františkův testament) měl sloužit jako doplněk k řeholi, která má silu zákona platného pro celý řád. Předpokládalo se, že se k řeholi a Odkazu nebude nic přidávat ani ubírat (sine glossa). V *Malém odkazu* pak byly stanoveny tři hlavní zásady fungování řádu: láska mezi všemi bratry řádu, věrnost „naší Paní Chudobě“ a poslušnost „svaté Matce Církvi“¹⁸.

Po sepsání Malého odkazu již bylo jasné, že Františkova pouť na zemi končí, a tak byl na přání bratrů přenesen zpět do Assisi, kde asi 4. 10. 1226 zemřel. Zhruba po dvou letech byl kanonizován papežem Řehořem IX. (známý před svým zvolením jako kardinál Hugolin)¹⁹.

1.1.2. Vývoj řádu ve středověku a jeho rozdělení

Hned po smrti svého zakladatele se františkáni začali potýkat s jistým závažným problémem, jenž poznamenal celý pozdější vývoj řádu: šlo o problém interpretace původní řehole, jež byla sepsána svatým Františkem. Podstata života Menších bratří a jejich cíl byl na první pohled formulován dost jasně: „zachovávat svaté Evangelium našeho Pána Ježíše Krista životem v poslušnosti, bez vlastnictví a v čistotě“, nicméně s vývojem řádu a jeho proměnou z převážně laické fraternity do klerického společenství, které se věnovalo studiím a pastoraci, se začalo objevovat čím dál více situací, ke kterým se řehole nevyjadřovala anebo obsahovala jen několik málo pokynů. Doslovný výklad řehole a přísné sledování příkladu svatého Františka přitom rozvoj řádu do jisté míry omezovalo anebo dokonce znemožňovalo²⁰.

V roce 1230 do diskuze o výkladu řehole výrazně zasáhl papež Řehoř IX., když vydal bulu s názvem *Quo Elongati*, která zrušila závaznost Františkovy závěti a zásadu, že úmysly a konkrétní příklad sv. Františka má být jedinou normou pro výklad řehole, navíc k několika jejím bodům papež přidal svůj vlastní výklad²¹. Nejvýznamnější změna se týkala původního příkazu chudoby, který byl značně zmírněn: byla zavedena funkce tzv.

¹⁷ HLAVÁČEK, Petr: *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku*, s. 18.

¹⁸ BUBEN, Milan, s. 138.

¹⁹ Tamtéž, s. 139.

²⁰ MACVICAR, Thaddeus: *Františkánští Spirituálové a kapucínská reforma*. Praha 2015, s. 19-21.

²¹ Tamtéž, s. 22.

nunciů neboli „duchovních přátel“, kteří nebyli sami řeholníky, ale byli zmocněni hospodařit s penězi jménem ostatních bratří a dostali mimo jiné právo přijímat peněžní dary, zejména peníze darované řadu vděčnými kajícími²².

Právě otázka chudoby byla horlivě diskutovaným problémem v podstatě hned od samotného založení řádu: ještě za Františkova života docházelo k soupeření dvou protichůdných tendencí (například během páté křížové výpravy, vyhlášené roku 1213, kdy sám světec podnikl cestu do Egypta a Svaté země, provedl bratr Eliáš zmírnění řehole v této oblasti²³).

Po smrti zakladatele řádu a zejména po vydání buly *Quo Elongati* se spory o příkaz chudoby stejně jako o výklad řehole všeobecně vyhrtily ještě více, v důsledku čehož ve druhé polovině století se dva myšlenkové tábory transformovaly na nepřátelské skupiny. Část bratří nazývaných původně zelanti, později spirituálové či bratřici (fraticelli), se snažila co nejdůsledněji držet Františkova odkazu, a tedy i vykládat řeholi spíše doslovně, kdežto druhá skupina, konventuálové, umírnění, se domnívali, že řehole by měla být upravena a zmírněna tam, kde by její doslovné dodržování mohlo být na překážku řádu nebo potřebám církve všeobecně²⁴.

O sjednocení řádu se pokusil ve druhé polovině 13. století sv. Bonaventura, jenž byl v roce 1257 zvolen generálním ministrem. Zasloužil se o vytvoření oficiálního výkladu řádové řehole (konstituci), která byla přijata na generální kapitule. Dalším krokem bylo sepsání oficiální biografie sv. Františka, přičemž zároveň padlo rozhodnutí zničit všechny jiné dosavadní životopisy, což bylo provedeno pravděpodobně dost důkladně, jelikož z předcházejících spisů o životě zakladatele řádu dosud není nalezeno téměř nic. Také byla zavedena řádová slavnost Navštívení Panny Marie. Obecně by se dalo tvrdit, že Bonaventurovi, jenž je mimo jiné považován za největšího řádového teologa, se povedlo naplnit řeholi novým duchem a účinně zorganizovat řád²⁵.

Od druhé poloviny 13. století se františkánský řád, který již překonal původní nedůvěru ke vzdělávání (naopak mezi nejznámější filozofy pozdní scholastiky patří františkáni Duns Scotus a William Ockham) a definitivně se vymezil vůči kacířským hnutím, těšil velké přízni Svatého stolce. Například v roce 1281 papež Martin IV. Vydal bulu *Ad fructus uberes*, která poskytla františkánům oprávnění vykonávat veškeré

²² LAWRENCE, Clifford Hugh, s. 248.

²³ KUKLA, Jan: *Dějiny klášterů sv. Otce Františka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Krnov 1889, s. 8.

²⁴ JIRÁSKO, Luděk a Josef KLIMEŠ: *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha 1991, s. 53-55.

²⁵ BUBEN, Milan, s. 147-148.

pastýřské funkce v libovolné diecézi či farnosti, aniž by museli mít souhlas místních církevních úřadů. V roce 1288 byl dokonce františkánský řeholník prvně zvolen papežem, který přijal jméno Mikuláš IV²⁶.

Zatímco stoupenci tohoto umírněného proudu vývoje řádu, založeného na poslušnosti církvi, prosperovali, jejich názoroví odpůrci, spirituálové, se sblížovali s heretickými hnutími a dostávali se na okraj církevní společnosti nebo byli z ní úplně vyloučeni. Mezi spirituály se rychle rozšířily prorocké vize opata Jáchyma z Fiore: rámci tohoto hnutí se řád Menších bratří ztotožňoval s novým řádem, jenž vybuduje novou duchovní církev (*ecclesia spiritualis*) v čele s andělským papežem²⁷. Ti, kteří odmítli Bonaventurův pokus o sjednocení řádu a postavili se proti tzv. komunitě (představeným a dalším stoupencům umírněného proudu), byli později v roce 1317 definitivně odsouzeni apoštolskou konstitucí *Quorundam exegit*, která nařizovala, aby se vrátili k poslušnosti. Stoupenci spirituálů, kteří neuposlechli, byli vydáni inkvizici²⁸. Z podobných důvodů se dostal do konfliktu s církvi i William Ockham, který obvinil papeže ze zastávání kacířského učení o tom, že Kristus a apoštolové nežili v chudobě, načež byl na přání papeže vyloučen z řádu²⁹.

Základní myšlenka spirituálů ale nezankla s jejich odsouzením, nýbrž přetrvala v podobě hnutí observantů, které se pokoušelo zachovávat řeholi sv. Františka bez výkladů a interpretací (*regulam sancti Francisci sine glossa observare*)³⁰. Za zakladatele tohoto hnutí je považován Ital Paoluccio Vagnozzi da Trinci (Pavel Trinci), který v roce 1368 dostal povolení založit poustevnu v umbrijském Broglianu. Dalším milníkem ve vývoji observantského hnutí byl Kostnický koncil roku 1415, který zřídil v rámci řádu observantské struktury v čele s generálními vikáři³¹.

V průběhu 15. st. v celém řádu panovala velká roztříštěnost a rivalita, Menší bratři byli už fakticky rozdělení, což se nepovedlo překonat ani přes veškeré snahy Svatého stolce o sjednocení (naopak v roce 1446 papež Evžen IV. potvrdil bulou faktickou nezávislost observantů na řadovém vedení). Právní uznání této skutečnosti do dostavilo o něco později – v roce 1517, kdy papež Lev X. svolal mimořádnou generální kapitulu, na kterou pozval jak konventuály, tak observanty. Na této kapitole konventuálové odmítli přijmout reformu

²⁶ Tamtéž, s. 148-149.

²⁷ HLAVÁČEK, Petr: *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku*, s. 18.

²⁸ BUBEN, Milan, s. 145.

²⁹ Tamtéž, s. 150.

³⁰ Tamtéž, s. 232.

³¹ HLAVÁČEK, Petr: *Nový Jeruzalém?: příběh františkánského kláštera Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani*. Kadaň 2013, s. 13.

a zvolit jako generálního ministra zástupce observantů, načež papež vyhlásil jejich odloučení a uznal za nástupce sv. Františka observantské hnutí. Konventuálové dostali právo volit svého vlastního představeného s titulem *Magister Generalis Fratrum Minorum Conventualium*, který byl původně formálně podřízen ministrovi celého řádu, ale poměrně brzo se začal označovat jako *Minister generalis*, což poukazovalo na samostatnost konventuálů. Po rozdělení řádu se kolem 30 tisíc bratří přihlásilo k observantům, kdežto ke konventuálům zhruba 20 tisíc³².

Ani toto ale neznamenalo definitivní ustálení řádové struktury: v průběhu 16. st. se od františkánů se oddělili kapucíni. Tento proud se nejenom snažil o zachování původní řehole, ale také kladl důraz na napodobování sv. Františka v každém známém detailu jeho života a učení: kapucíni měli všechna jeho známá slova a skutky uchovávat v srdci a uvádět je do praxe, nakolik je to možné. Mimo jiné se také zřekli jednou provždy jakýchkoliv výsad, které měly za cíl zmírnění závazků plynoucích z řehole³³.

Zakladatelům nového kapucínského řádu (Matouš z Bascia, Ludvík z Fossombone) však původně nešlo o vytvoření samostatné instituce, nýbrž jenom o možnost doslovného zachování řehole sv. Františka, včetně nošení hábitu se špičatou kapucí (odtud kapucíni). Až po tom, co generální ministr observance zakázal tyto praktiky z obav před vytvořením další frakce, se Ludvík z Fossombone vypravil do Říma, kde nechal od papeže schválit svůj způsob života. Později přešel z řádu observantů do řádu konventuálů a získal souhlas generálního ministra minoritů s podáním žádosti o zavedení nové františkánské reformy, kterou v roce 1528 schválil papež Klement VII. Jeho nástupce Pavel III. potvrdil založení nového řádu v roce 1535 a zároveň umožnil zájemcům z řad observantů se připojit ke kapucínskému řádu³⁴.

Tímto byl vyřešen problém napětí mezi dvěma přístupy k výkladu původní řehole sv. Františka, který doprovázel řád v průběhu celého středověku. Od 16. století tedy, mluvíme-li o františkánech, máme na mysli výlučně Řád menších bratří, jenž má svůj původ v hnutí observantů³⁵.

³² BUBEN, Milan, s. 233.

³³ MACVICAR, Thaddeus, s. 80.

³⁴ BUBEN, Milan, s. 363-367.

³⁵ Tamtéž, s. 234.

1.1.3. Františkánský řád od rozdělení po současnost

Klíčovou událostí církevních dějin raného novověku byla nepochybně reformace, která znamenala velké otřesy jak pro církev všeobecně, tak i pro františkánský řád jakožto její součást. Část menších bratří, mezi nimi i generální ministr Angelis Quinones, původně uvítala Lutherovy snahy s nadšením: někteří v něm totiž viděli počátek obnovy Církve podle Evangelia. U jiných naopak reformace vyvolala mohutný odpor: zejména bratři saské a české provincie se pustili do konfrontace se stoupenci Luthera prostřednictvím kázání, v roce 1523 byli navíc generální kapitulou jmenováni dva inkvizitoři pro německé provincie, aby se postavili do čela boje proti luteránům. Situaci se ale nepodařilo zvrátit, takže během několika let saská, durynská a česká provincie v podstatě přestaly existovat³⁶.

Nicméně všeobecně františkánský řád (pochopitelně spolu s dalšími řeholními řády) zůstal základní oporou pro katolickou církev, která zažívala krizové období. Proto je přirozené, že mezi základními otázkami, kterým se věnoval Tridentický koncil, byla i otázka řeholních institucí. Koncil zdůraznil význam řádů, znovu stanovil základní principy řeholního života, poukázal na nezbytnost upevnění řeholní kázně a vymezil vztah mezi řády a místní biskupskou mocí: řádům bylo nařízeno dodržovat místní diecézní zvyklosti a svátky a řídit se diecézní cenzurou. Právě prostor věnovaný řádovým záležitostem dokazuje, jak velkou roli přisuzovala církev těmto institucím³⁷.

Zároveň v průběhu 16. století vzniká v rámci františkánského řádu velké množství různých reformních hnutí. Důvodem toho se často stávala právě tendence se přizpůsobit potřebám a požadavkům církve na úkor ideálům sv. Františka. Některé observantské komunity totiž přijaly řadu ústupků, čímž se začaly přibližovat spíše ke konventuálům, což pochopitelně způsobilo i mobilizaci příznivců opačného názoru³⁸.

O kapucínech se už pojednávalo v předchozí podkapitole, zde tudíž zmíníme další proudy uvnitř řádu, kterým se na rozdíl od kapucínů nepovedlo osamostatnit: získaly jen relativní autonomii, podobnou té, jakou měli svého času observanti v rámci nerozděleného řádu 15. století. Nejznámějšími byly hnutí discaleátů, rekolektů a reformátů³⁹. Discaleáti (nebo též alkantariáni) jsou španělským hnutím a jejich působení úzce souvisí s osobností Petra z Alkantary. Hnutí rekolektů vzniklo ve Španělsku a Severní Itálii, ale nejvíce se

³⁶ HLAVÁČEK, Petr: *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku*, s. 152.

³⁷ ELBEL, Martin: *Bohemia Franciscana: Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století*. Olomouc 2001, s. 21.

³⁸ ELBEL, Martin: *Město a klášter: Františkánský konvent v raně novověké Olomouci*. Pracovní verze (9. 3. 2017), s. 72.

³⁹ Tamtéž, s. 70.

rozšířilo ve Francii. Rekolekti kladli důraz na kontemplativní život a sdružovali se v tzv. domech usebrání (domus recollectionis). Reformáti, kteří též usilovali o kontemplaci, askezi a chudobu, vznikli v Itálii, ale brzo se rozšířili i do Zaalpí⁴⁰.

Mimo výrazného zapojení do procesu protireformace přinesl novověk i další novou stránku františkánského života, kterou byly zámořské misie. Už v roce 1493 do dostali františkánští řeholníci do Nového světa spolu s druhou Kolumbovou výpravou. Bohatá misijní činnost se rozvíjela v Africe, zejména v Egyptě a Habeši. Již spolu s Vascem da Gama pronikli františkáni do Indie, odkud zaměřili svou misijní činnost na Indočínu. Do konce 16. st. jsou zaznamenány i pokusy se upevnit v Číně a Japonsku (ovšem neúspěšné – v Japonsku v roce 1597 bylo šest bratří popraveno). Později se františkáni usadili také po celé Latinské Americe (například prvním mexickým biskupem se stal právě františkán⁴¹), v druhé polovině 18. st. se podíleli na kolonizaci západního tichomořského pobřeží Severní Ameriky, kde založili San Francisco a další kalifornská města⁴².

Zatímco v koloniích se řádu dařilo poměrně dobře, v Evropě od konce 18. st. tomu bylo právě naopak. V habsburských zemích byla církev zasažena josefínskými reformami, ve Francii revolucí, během které byly zrušeny všechny františkánské kláštery a popraveno asi 130 bratří. 19. století se vyznačovalo postupnou sekularizací ve Španělsku, Prusku a dokonce i Itálii, kde zůstaly ušetřeny jenom památné kláštery (například v Assisi)⁴³.

Současné podoby nabytí řád v roce 1897, kdy podle apoštolské konstituce *Felicitate quadam* byli k řádu observantů připojeni reformati, zoccolanti, rekolekti a alkantrini (s výjimkou jen řeholníků ve Španělsku, kteří na privilegium samosprávy rezignovali až v roce 1932). V roce 1909 papež Pius X. potvrdil existenci třech větví původních františkánů (františkáni, konventuálové a kapucíni) a prohlásil, že zároveň všichni tři generální ministři těchto řádů jsou nástupci sv. Františka⁴⁴.

V současné době františkánský řád počítá kolem 18 tisíc řeholníků, což ho činí druhým nejpočetnějším po jezuitech. Řádem je také spravována jedna z papežských univerzit (Antonianum), jež má od roku 1933 právo udělovat tituly v oborech církevní právo, teologie, filozofie, později i biblická studia⁴⁵.

⁴⁰ ELBEL, Martin. *Bohemia Franciscana*, s. 23-24.

⁴¹ BEY, Horst von der a FREYER, Johannes-Baptist (ed.): *Die Franziskanische Bewegung. Band 1, Geschichte und Spiritualität*. Mainz 1996, s. 168.

⁴² BUBEN, Milan, s. 235-236.

⁴³ Tamtéž, s. 238.

⁴⁴ Tamtéž, s. 238-239.

⁴⁵ Tamtéž.

1.2. Františkánský řád v českých zemích

Za počátek dějin české observance bychom mohli označit rok 1452, kdy Jan Kapistrán, jeden z tzv. „čtyř sloupů observance“, založil při svém několikaletém pobytu (1451-56) v Českých zemích vikariát, který původně zahrnoval také Rakousy, Štýrsko a Polsko-litevské soustátí (až od roku 1469). Tato poměrně neobvyklá územní organizace byla způsobena tím, že vikariát byl zřízen spolu s dvaceti kláštery, které byly na všech těchto územích se svolením papeže založeny⁴⁶.

Jan Kapistrán odmítal basilejská kompaktáta a neustále vyzýval „kacířské“ Čechy k poslušnosti církvi (ostatně, byl tam vyslán papežem s cílem obrátit husity⁴⁷). Avšak právě v Čechách za jeho života nevznikl žádný františkánský klášter, na rozdíl od Moravy (Brno, Olomouc, Jemnice) a Slezska (Vratislav, Opava, Bytom, Kozlí, Hlubčice), kde se hnutí Menších bratří dařilo více⁴⁸. Podle odhadu se Kapistránovi svými kázáními povedlo obrátit ve Střední Evropě zpátky ke katolictví asi 16 tisíc lidí⁴⁹.

Teprve po Kapistránově smrti se situace změnila: českému provinčním vikáři Gabrielovi z Verony se podařilo přesvědčit krále Jiřího z Poděbrad o prospěšnosti podpory observantů, kteří byli svým asketismem poměrně blízcí ideálům české reformace. „Kacířský“ král se takto zasloužil o předání observantům kláštera u kostela Panny Marie v Plzni, jenž původně patřil konventuálům, v roce 1459. O rok později observanti obdrželi právo se usadit v opuštěném klášteře sv. Ambrože v Praze, který se měl stát hlavou českého vikariátu. Postupně vznikaly v Čechách i dalších observantské kláštery⁵⁰.

V roce 1497 navíc potvrdil český král Vladislav II. právo františkánů právo na vybírání almužen a zakázal obyvatelům českého království, zejména konventuálům, toto právo jakkoli omezovat⁵¹. V roce 1517 spolu s reorganizací řádu byl český vikariát povýšen na provincii, která se od roku 1525 dělila na českou, moravskou a slezskou kustodii. V čele každé kustodie stál kustod, dohlízející moc nad kustody měl tzv. kustod kustodů⁵².

Z počátku se františkánské observanci v českých zemích velmi dařilo, především díky aktivní podpoře šlechty a měst. Nejvíce patrná byla tato podpora při zakládání

⁴⁶ HLAVÁČEK, Petr: *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku*, s. 29-30.

⁴⁷ BUBEN, Milan, s. 253.

⁴⁸ HLAVÁČEK, Petr: *Nový Jeruzalém?*, s. 14.

⁴⁹ BUBEN, Milan, s. 254.

⁵⁰ HLAVÁČEK, Petr: *Nový Jeruzalém?*, s. 14.

⁵¹ BUBEN, Milan, s. 254.

⁵² HLAVÁČEK, Petr: *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku*, s. 30.

klášterů: v Čechách byly založeny šlechtou čtyři kláštery (z osmi), na Moravě jeden, ve Slezsku téměř všechny⁵³. V druhé polovině 15. století observance patřila v českých zemích k nejpoblárnějším katolickým řádům a úspěšně konkurovala dalšímu oblíbenému řádu z františkánské rodiny, totiž konventuálům⁵⁴.

S příchodem reformace se ale postavení řádu drasticky změnilo. Slezská města, která byla oporou františkánského hnutí, poměrně rychle opustila katolictví ve prospěch luteránství a něco podobného, jen pomaleji, se dělo i v moravských a českých městech⁵⁵. Takto františkáni ztratili podporu měst, přibližně od roku 1524 navíc začali ztrácet i vlastní bratry, zejména v kláštorech, kde převládali řeholníci německé národnosti⁵⁶. Ve výsledku asi třetina všech bratří v české provincii opustila řád a katolictví vůbec⁵⁷. Přisun nových řeholníků se kvůli reformaci téměř zastavil, navíc kláštery zasáhly v první polovině 16. století morové epidemie, takže v roce 1570 žilo v českých zemích pouhých 17 františkánských řeholníků a česká provincie se nacházela na pokraji zániku⁵⁸.

Provincie však nezanikla, jelikož se jí dostalo podpory jak ze strany české katolické šlechty, tak i ze zahraničí, odkud přicházeli (zejména z Itálie a Polska) noví řeholníci⁵⁹. Za jejich pomoci během několika desetiletí se podařilo obnovit kláštery v Kadani (1574), Olomouci (1593) a Tachově (1600). V následujících letech byl řád i nadále podporován, a to v Čechách zejména šlechtici, kdežto na Moravě především církví, zejména olomouckými biskupy. Právě snahám biskupa Františka z Ditrichštejna mohli františkáni vděčit za založení klášterů v Kroměříži a Žďáru, zatímco na Slezsku se na obnovení konventů ve Velkém Hlohově a v Nise výrazně podílel vratislavský biskup Karel⁶⁰.

V roce 1603 se při své návštěvě Prahy povedlo generálními ministři Francescu Sousovi domluvit s císařem Rudolfem II. návrat františkánů do Prahy: měli se nastěhovat do bývalého karmelitánského kláštera Panny Marie Sněžné na Novém Městě. Příslušné privilegium císař oficiálně udělil v roce 1606. Atmosféra kolem františkánů byla ale v Praze dost napjatá: v roce 1609 do kláštera vtrhnul ozbrojený dav a pokusil se napadnout řeholníky, což se ale obešlo bez obětí. Za dva roky se však útok opakoval ve mnohem

⁵³ Tamtéž, s. 42

⁵⁴ Tamtéž, s. 46

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ BUBEN, Milan, s. 255.

⁵⁷ HLAVÁČEK, Petr: *Nový Jeruzalém?*, s. 14.

⁵⁸ BUBEN, Milan, s. 255.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ ELBEL, Martin: *Bohemia Franciscana*, s. 10-12.

surovější podobě, klášter byl vydrancován a všech čtrnáct přítomných řeholníků zavražděno. Ve stejném roce ale přišli do tohoto kláštera noví bratři⁶¹.

Krátce potom přišla Třicetiletá válka, jejímuž ničivému působení pochopitelně neunikl ani františkánský řád. Klášter v Plzni byl pobořen, v Jindřichově Hradci spálen, v Brně výrazně poškozen. Porážka stavovského povstání a později i konec Třicetileté války otevřely na druhou stranu novou kapitolu v dějinách české provincie. Za prvé v ní byla zavedena nová pravidla podle italského reformátského vzoru⁶².

Za druhé, snahy o poválečnou rekatolizaci vysloveně přály řádu: v roce 1658 měla provincie 15 konventů a přes tři sta řeholníků, kdežto za půl století se počet klášterů zdvojnásobil a bratří trojnásobil (tímto počet františkánských řeholníků přesáhl předreformační úroveň⁶³). Z patnácti nově založených klášterů se sedm nacházelo ve Slezsku, šest na Moravě a dva v Čechách⁶⁴.

Na konci 20. let 18. století dosáhla česká provincie největšího rozmachu. V roce 1738 se dokonce muselo omezit přijímání nových členů, aby se dodržela zásada, že každý bratr má svou celou⁶⁵. Mimo jedenatřiceti mužských domů spadaly pod provinční správu spadaly také tři ženské (ve Znojmě, Brně a Javoru). Ženské kláštery nevybíraly almužnu a měly tedy právo vlastnit movitý a nemovitý majetek. Z příjmů z vlastních statků podporovaly ženské domy mužské kláštery⁶⁶.

Za konec zlatého věku české provincie můžeme označit rok 1755, kdy ve válce o španělské dědictví byla od zemí Koruny české odtržena větší část Slezska. Na nátlak pruského krále se z české provincie vyčlenilo 10 konventů, na jejichž základě byla utvořena samostatná slezská provincie. Tato skutečnost mimo jiné způsobila změnu národnostních poměrů uvnitř české provincie⁶⁷. Kdežto na konci 15. století Slezané počítali téměř polovinu všech řeholníků, na konci 18. století jejich převaha nebyla ani zdaleka tak velká – po odtržení Slezska začali převládat co do počtu Češi, a to i přes početné zastoupení cizinců, především Italů a Irů⁶⁸.

Další ranou byly josefínské reformy, které zrušily konventy v Olomouci, Znojmě, Brně a Opavě (některé další kláštery měly být zrušeny také, ale kvůli zásahu řádových

⁶¹ Tamtéž, s. 10-11.

⁶² BUBEN, Milan, s. 255-256.

⁶³ ELBEL, Martin: *Bohemia Franciscana*, s. 50.

⁶⁴ Tamtéž, s. 12-13.

⁶⁵ BUBEN, Milan, s. 257.

⁶⁶ ELBEL, Martin: *Bohemia Franciscana* s. 17.

⁶⁷ BUBEN, Milan, s. 258.

⁶⁸ ELBEL, Martin: *Bohemia Franciscana*, s. 50.

představených k tomu nedošlo, například v Chebu nebo Slaném). Počet členů v kláštorech byl snížen v Praze na 18, jinde na 12, byl zaveden zákaz přijímání noviců (po smrti císaře zrušen). Někteří řeholníci byli posláni na fary. Největším zásahem do řeholního života byl ale zákaz vybírání almužen. V důsledku reformy se počet bratří zmenšil skoro dvakrát⁶⁹.

Z těchto událostí se řád už nikdy úplně nezotavil – v průběhu celého 19. století počet řeholníků v české provincii nepřevyšoval sto, přičemž ve většině konventů žili pouzí dva nebo tři bratři (největší počet – sedm – obývalo klášter Panny Marie Sněžné v Praze). Pád rakouské říše, se kterým se řád těžko vyrovnával, také nepřispěl k vývoji. Doba druhé světové války a nástup komunismu rovněž řádu pochopitelně nesvědčily. V roce 1950 bylo kolem sto padesáti řeholníků odvečeno do táborů, z nichž přes třicet bylo později odsouzeno. Teprve do pádu komunismu došlo k obratu: v roce 1990 byli do řádu po dlouhé době přijati noví bratři, někteří se také vrátili ze zahraničí. V roce 2005 měla počítala česká provincie 9 domů s 54 řeholníky⁷⁰.

⁶⁹ BUBEN, Milan, s. 258.

⁷⁰ Tamtéž, s. 258-260.

1.3. Dějiny františkánského kláštera v Kadani (do roku 1750)

Klášter Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani patří k nejvýznamnějším observantským klášterům, které vznikly na území Čech před reformací. Budeme-li hledat jeho počátky, musíme si uvědomit, že tento klášter nevznikl takřikajíc z ničeho, nýbrž byl vědomě založen na místě, které již nějakou dobu předtím bylo spojeno s jistou poutní tradicí. Původně se v kopcích, kde se později umístil klášterní areál, nacházely vinice, jež patřily významným městským kadaňským rodinám. Někde na přelomu 50. a 60. let 15. století uprostřed vinic, na staré kupecké cestě vznikla poutní kaple Čtrnácti sv. Pomocníků⁷¹.

Kult čtrnácti sv. Pomocníků vznikl ve 13. století v městském prostředí (prvně byl zaznamenán v dolnorakouském městě Kremže v roce 1284)⁷². Řada čtrnácti svatých Pomocníků je tvořena jedenácti světci a třemi sveticemi: Jiří, Blažej, Erasmus, Vít, Pantaleon, Kryštof, Diviš, Cyriak, Achác, Eustach, Jiljí, Kateřina, Markéta, Barbora⁷³.

Dle vyjádření P. Hlaváčka se tento kult dá považovat za záměrný christianizační pokus mající za cíl přiblížit vznešenou spiritualitu širším vrstvám obyvatel pomocí „zavedení“ jakýchsi prostředníků mezi člověkem a Bohem⁷⁴. Středem kultu čtrnácti sv. Pomocníků se stalo bavorské město Řezno, kde místní žebravé řády používaly tento kult jako účinný nástroj v boji proti valdenským⁷⁵. Ve 40. letech 15. století v Horních Francích vzniklo první poutní místo spojené s tímto kultem, které brzo získalo uznání církve v podobě udělení odpustků poutníkům⁷⁶. Další poutní místo vzniklo v Durynsku nedaleko Jeny v 50. letech⁷⁷.

Kaple Čtrnácti sv. Pomocníků byla založena společně kadaňskými měšťany a durynským aristokratem Apelem Vitzthumem, který uprchl do Kadaně před válkou. Traduje se, že studánku u kaple Čtrnácti sv. Pomocníků posvětil samotný sv. Jan Kapistrán, nicméně se jedná jenom o legendu. Tak či onak se kaple rychle stala velice oblíbená, dostávalo se jí podpory i od církevních hodnostářů. V roce 1462 udělil kardinál Mikuláš Fortiguerra odpustky všem poutníkům, kteří navštívili kapli v období určitých církevních

⁷¹ HLAVÁČEK, Petr: *Nový Jeruzalém?*, s. 14.

⁷² HLAVÁČEK, Petr: *Čtrnáct svatých Pomocníků: k pozdně středověké spiritualitě elit a její christocentrické dimenzi*. Praha 2014, s. 29.

⁷³ Tamtéž, s. 43.

⁷⁴ Tamtéž, s. 27-29.

⁷⁵ Tamtéž, s. 32.

⁷⁶ Tamtéž, s. 52-59.

⁷⁷ Tamtéž, s. 156.

svátku⁷⁸. Totéž učinil i míšeňský biskup Dietrich III. v roce 1470, později byly odpustky uděleny ještě jednou na prosbu kadaňského děkana Pavla Twarka⁷⁹.

V roce 1473 se na tomto místě usadil provinciální vikář českých observantů Pavel z Moravy se svými spolubratry. Řeholníci původně používali pro bohoslužby prostory kaple, ale už v roce 1474 začíná výstavba kostela. V roce 1480 kostel byl vysvěcen Johannem Ludovicim, sufragánem řezenským. Pravděpodobně v této době ještě nebyl dokončen celý kostel, nýbrž jen presbytář, definitivně byl kostel dostavěn v roce 1493, kdy byl vysvěcen oltář Čtrnácti sv. Pomocníků⁸⁰.

Od roku 1481 na základě listiny, vydané králem Vladislavem II., přešla fundátorská práva ke klášteru na rod Lobkoviců. V roce 1483 byl položen základní kámen ke stavbě kláštera, která probíhala převážně z peněz Jana z Lobkovic a byla ukončena v roce 1506⁸¹. Toto období bylo pro klášter obdobím rozkvětu. Klášter se těšil značné pozornosti měšťanů, několikrát se tam konaly provinciální kapituly, v roce 1522 bylo zřízeno provinciální studium, jež mělo k dispozici poměrně rozsáhlou klášterní knihovnu⁸².

V roce 1524 ale přišel zlom. Na kapitule, která se v tomto roce konala, předložil lektor kadaňského studia, bakalář Diviš z Krupky, k projednávání reformační teze. Teze byly odmítnuty, ale většina jeho stoupenců opustila řád a přidala se k luteránství, což způsobilo zánik studia⁸³. Ačkoli v následujících několika desetiletích zůstával klášter významnou oporou františkánské provincie, jeho význam postupně upadal, jelikož šíření reformace pozastavilo přísun almužen a připravilo řeholníky o živobytí. Počet bratří žijících v klášteře postupně klesal, v roce 1564 poslední tři opustili Kadaň a odebrali se do Tachova. Dokonce ani finanční podpora nabídnutá císařem Ferdinandem I. nestačila k tomu, aby se klášter zachránil⁸⁴.

Zásluhou Jiřího st. Popela z Lobkovic ale byl klášter obnoven už v roce 1571⁸⁵. V roce 1590 na jeho náklady byla dokončena rekonstrukce kláštera, který se opět stal významným poutním místem, zejména mezi katolickou šlechtou, pro kterou byla Kadaň symbolem obnoveného katolického sebevědomí⁸⁶. Brzo však přišla další pohroma, kterou

⁷⁸ HLAVÁČEK, Petr: *Nový Jeruzalém?*, s. 14.

⁷⁹ BUBEN, Milan, s. 286.

⁸⁰ HLAVÁČEK, Petr: *Nový Jeruzalém?*, s. 15-17.

⁸¹ BUBEN, Milan, s. 287.

⁸² Tamtéž, s. 288.

⁸³ HLAVÁČEK, Petr: *Nový Jeruzalém?*, s. 18.

⁸⁴ BUBEN, Milan, s. 288.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ HLAVÁČEK, Petr: *Nový Jeruzalém?*, s. 19.

byla Třicetiletá válka. V roce 1619 byl klášter vydrancován protestantskými žoldněři, v roce 1631 opět Sasy, na konci 40. let Švédy, dokonce dvakrát⁸⁷.

Po válce, dokonce i přes finanční podporu od královské komory a příchod nové komunity reformovaných bratří, se klášter nacházel v žalostném stavu, což dosvědčuje i kadaňský kvardián Alexander Peipe. Problém se komplikoval navíc tím, že fundátoři z rodu Lobkoviců odmítali klášter podporovat. Iniciativy se tedy museli chopit samotní františkáni. Od roku 1662 se po celé provincii shromažďovaly almužny, které pak byly použity k financování rozsáhlé rekonstrukce⁸⁸.

V roce 1664 bylo přistavěno jižní křídlo pro nemocné a poutníky, přibyla též kaple sv. Antonína Paduánského, jejíž stavbu financoval hrábě Sebastian Pöttig⁸⁹. Do roku 1679 opravy kostela byly dokončeny. V roce 1682 získal oltář Čtrnácti sv. Pomocníků barokní podobu. Tou dobou počet bratří dosáhl dvaceti tří a neustále se zvyšoval⁹⁰. V roce 1682 byl též založen pivovar, při kterém byla zřízena i hospoda. Roku 1699 byla přistavěna boční kaple sv. Anny. Na konci 90. let vznikla křížová cesta se sedmi zastaveními ve výklenkových kaplích, která ke klášteru vedla od městské brány. V každém výklenku byl reliéf a dvě sochy ze série Čtrnácti sv. Pomocníků. V roce 1709 byl při konventu založen třetí řád⁹¹.

Válka o rakouské dědictví, ačkoli měla velký dopad na stav české františkánské provincie všeobecně, poznamenala klášter v Kadani mnohem méně než Třicetiletá válka v předchozím století. V klášterním areálu totiž došlo v roce 1742 ke střetu mezi francouzskými a rakouskými vojáky, který si vyžádal přes deset válečných obětí. Klášter sice zůstal nepoškozen a ani žádný z řeholníků neutrpěl žádné zranění, musel však být kvůli znesvěcení znovu konsekrován⁹².

V letech 1747-1749 došlo k opravě klášterních budov, hlavně v západním křídle, kde vznikl nový trakt noviciátu. Téhož roku byl prodloužen kostel směrem na západ a byl dotvořen tzv. velký dvůr kláštera, celý areál byl navíc obehnán vysokou ohradní zdí⁹³. V opravách se pokračovalo i v následujících několika desetiletích, což dosvědčuje pamětní kniha kláštera, se kterou pracuje tato bakalářská práce jako s hlavním pramenem.

⁸⁷ BUBEN, Milan, s. 288.

⁸⁸ HLAVÁČEK, Petr: *Nový Jeruzalém?*, s. 110.

⁸⁹ BUBEN, Milan, s. 288.

⁹⁰ HLAVÁČEK, Petr: *Nový Jeruzalém?*, s. 110.

⁹¹ BUBEN, Milan, s. 288.

⁹² Tamtéž, s. 289.

⁹³ Tamtéž.

2. Dějiny františkánského kláštera v Kadani v druhé polovině 18. století

Základním pramenem pro tuto kapitolu bakalářské práce je Pamětní kniha františkánského kláštera v Kadani 1746-1809, uložena v Moravském zemském archivu ve fondu E21 – Františkáni Dačice, kniha č. 4, karton č. 4. Je psána latinsky a částečně německy, má 348 stran, z nichž většina je prázdná⁹⁴.

Kronika se skládá z následujících kapitol:

Titulus I. De origine Conventus Cadanensis (s. 4-6), která pojednává o založení kláštera a jeho dřívějších dějinách;

Titulus II. De extractis Aedificiis et reparabilibus hujus Conventus (s. 9-14), která pojednává o stavbách a opravách v klášteře;

Titulus III. De Fundacionibus et obligationibus hujus Conventus (s. 55-63), která pojednává o fundátorech a povinnostech;

Titulus IV. De Collecturis hujus Conventus (s. 76-87), která pojednává o vybírání almužen;

Titulus V. De memorabilibus Conventus (s. 89-93), která pojednává o významných událostech v životě kláštera;

Titulus VI. De litteris Querulosis (s. 121-123), která pojednává o soudních sporech;

Titulus VII. De Benefactoribus Conventus (s. 160-162), která pojednává o darech;

Titulus VIII. De Superioribus Majoribus et Officialibus hujus Conventus (s. 168-176), která pojednává o konání provinciálních kapitul;

Titulus IX. De fratrum Sepultura hujus Conventus (s. 216-221), která pojednává o pohřbech řeholních bratří;

Titulus X. De Sepultura Tertiariorum (s. 232), která pojednává o pohřbech terciářů;

Titulus XI. De Sepultura Secularium (s. 252-253), která pojednává o pohřbech laiků;

Titulus XII. De Miscellaneis (s. 275-286), která obsahuje některé papežské buly a rovněž záznamy jistých drobných událostí.

⁹⁴ Při psaní bakalářské práce se pracovalo s kopií v podobě mikrofilmu.

2.1. Klášter Čtrnácti sv. Pomocníků mezi lety 1750 a 1782 – regionální náboženské centrum v době rozkvětu

Jelikož základním cílem této bakalářské práce je porovnání všeobecných dějin české františkánské provincie v druhé polovině 18. století s dějinami kláštera v Kadani, zaměříme se na kroniku především z hlediska toho, co nám může tento pramen povědět o významu a úspěšnosti kláštera Čtrnácti sv. Pomocníků. Vycházíme z předpokladu, že vzhledem k tomu, že se provincie sv. Václava nacházela kolem poloviny století stále ještě na svém vrcholu, nacházel se v tomto období ve fázi rozkvětu i klášter v Kadani, což se nyní pokusíme na základě analýzy pramene zdůvodnit.

2.1.1. Náboženské stavby a vybavení kostela

Jedním ze způsobů, jak dosvědčit, že františkánský klášter v Kadani fungoval jako náboženské centrum regionálního významu, je zkoumání toho, jak se dotyčný klášter v příslušném období vyvíjel, co do počtu staveb a výbavy přímo nebo nepřímo spojených s konáním obřadních a jiných náboženských aktivit. Sledování takových událostí nám umožňuje druhá kapitola kroniky, jež nese název *De constructis Aedificiis et reparabilibus hujus Conventus*. V rámci této podkapitoly bakalářské práce se zaměříme jenom na stavby a opravy, které měly jistý vliv na náboženskou stránku fungování kláštera, zbytku bude věnována jiná podkapitola.

Záznamy o stavbách a opravách jsou poměrně rozsáhlé a popisují jak skutečně významné události, které se týkaly základního vybavení kostela a kaplí jako například oltář, tak i poměrně drobné opravy. Zaměříme se napřed na ty důležitější.

V první kapitole této bakalářské práce jsme dosvědčili, že významné opravy, které se týkaly rozšíření klášterních budov, byly provedeny již na konci 40. let osmnáctého století. Jak se dozvídáme z kroniky, v těchto stavbách se pokračovalo především během 50. let, kam spadají skoro všechny významné příspěvky k výbavě kláštera ve zkoumaném období, jmenovitě nové varhany, stavba nového oltáře a zavěšení dvou nových zvonů. Mezi lety 1762 a 1782 se zaznamenávaly spíše drobné opravy a menší nové příspěvky k výbavě kostela.

Práce na varhanách začala v květnu 1749 a byla dokončena na konci ledna 1750. Obstarával ji jistý pražský varhanář Ferdinand Schnabel se třemi pomocníky, přičemž po dobu práce jim poskytoval klášter veškeré potřebné materiály, jídlo a ubytování. Celkový odhad ceny veškerých prací činil 1800 zlatých. Už po dvou letech si ale stav varhan vyžádal další drobné opravy, které byly provedeny na náklady kláštera, údržbě ale se v průběhu

století muselo věnovat i nadále. V roce 1764 bylo provedeno ladění varhan (a pak znovu v roce 1782), v roce 1778 další rozsáhlé opravy, které stály 324 zlatých⁹⁵.

Nový hlavní oltář byl postaven v roce 1751 podle podoby, jež byla schválena na definitoriu, které se konalo v Brně o dva roky dříve. Stavba byla uhrazena částečně z almužny, kterou poskytl novic Josef Knitz, částečně ze společně klášterní almužny⁹⁶.

23. srpna 1762 byly v kostele za přítomnosti opata pražského kláštera augustiniánů na Karlově slavnostně vysvěceny dva nové zvony, které byly zavěšeny v hlavní věži kostela, z nichž větší byl věnován Zvěstování Panny Marie, menší sv. Antonínu Paduánskému⁹⁷.

V roce 1769 byl za přítomnosti provinciála Lucia Hornische proveden slavnostní obřad žehnání nové křížové cesty v klášterním kostele, načež se staré obrazy přemístily do dormitáře a také byly požehnány⁹⁸.

K událostem menšího významu patří především opravy a úpravy, které se týkaly dalších oltářů. V roce 1750 byl znovu pozlacen a dostal nové mramorové antepedium oltář Čtrnácti sv. Pomocníků (později v roce 1770 se pro tento oltář pořídily nové kandelábrы). V roce 1753 se opravil a byl ozdoben oltář v kapli sv. Antonína Paduánského. Po dvou letech se dočkal oprav i oltář druhé kaple kláštera, totiž kaple sv. Anny. V roce 1763 došlo k opravám dvou bočních oltářů na základě daru ve výši 300 zlatých. V roce 1770 byl oltář Panny Marie doplněn sochou Bičovaného Krista na náklady kláštera. V roce 1780 byl opraven a znovu pozlacen oltář v kapli sv. Kříže a kaple sv. Anny byla doplněna novým obrazem a novou sochou. Všechny opravy z tohoto roku byly zaplacený výlučně z peněz dárců, kteří se jmenovali Andreas Sandner, Kajetán Egermann a Kunhuta Willmanová⁹⁹.

V roce 1758 se před klášterními vraty postavil dřevěný kříž s železným krucifixem a na samotných vratech se objevilo vyobrazení sv. Františka, na menších vratech pak vyobrazení sv. Antonína Paduánského (později se v roce 1762 před vraty daly dřevěné sochy těchto dvou svatých). Ve stejném roce byly na dvorku kláštera umístěny tři sošky, zobrazující Pannu Marii Bolestnou, Jana Evangelistu a Marii Magdalenu¹⁰⁰. Nejedná se však o nějak výjimečnou výbavu: například konvent v Hájku se mohl oproti Kadani pochlubit tím, že po přestavbě hlavního vchodu v roce 1759 vítali návštěvníky kláštera

⁹⁵ Moravský zemský archiv Brno, fond E21 Františkáni Dačice, kart. 4, inv. č. 4, *Pamětní kniha františkánského kláštera v Kadani*, s. 12-13.

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ Tamtéž, s. 13.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ Tamtéž, s. 12-14.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 13.

před bránou sochy (nikoliv obrazy) sv. Františka a sv. Antonína Paduánského, byl tam rovněž umístěn kovový kříž¹⁰¹.

Pravidelně se pořizovala výbava pro uchovávání obřadních věcí a relikvií. V roce 1750 byly vystaveny relikvie všech čtrnácti svatých pomocníků, v letech 1754 a 1780 se vyrobily nové sanktuáře (pro hlavní oltář a následně pro oltář v kapli sv. Kříže), v roce 1781 nová monstrance. V letech 1758 a 1768 se postavily nové zpovědnice¹⁰².

Toto přímo souvisí se další důležitou složkou působení františkánů v Kadani, a sice s tím, že klášter Čtrnácti sv. Pomocníků byl poměrně významným poutním místem. V klášteře byly pro poutníky vyhrazeny zvláštní prostory a byly jim k dispozici modlitebna a umývárna. Jakožto poutnímu místu se dostávalo podpory i ze strany církevních hodnostářů. Z inventáře fondu ŘF Kadaň, který je uložen v Národním archivu, se můžeme dozvědět, že ve zkoumaném období návštěvníkům kláštera byly uděleny odpustky celkem třikrát: 6. května 1757 (papež Benedikt XIV.), 22. ledna 1780 a 24. ledna 1782 (v obou případech papež Pius VI.)¹⁰³.

Co se týče uměleckého vybavení ve zkoumaném období, klášter v Kadani a klášter ve Slaném jsou na tom velmi podobně: ve Slaném také byl postaven nový hlavní oltář a nové varhany, stalo se to však o něco později: oltář v roce 1756 (definitivní podobu získal o sedm let později, varhany v roce 1776). Mimoto ale ve Slaném vznikl další boční oltář v roce 1761, který byl hrazen z příspěvků od dárců¹⁰⁴. V Hájku naopak nedošlo k žádné významné stavbě, nové vybavení se v tomto konventu totiž pořizovalo v první polovině 18. století¹⁰⁵.

Jak je vidět, druhá polovina 18. století se vyznačovala pro klášter v Kadani spíše drobnými opravami než skutečně velkými stavbami (které spadají do období kolem roku 1750), nicméně ze zaznamenaných oprav je patrné, že se náboženské stavby a vybavení udržovaly v dobrém stavu a že v případě jistých nutných výdajů mohl klášter počítat i s pomocí dárců.

¹⁰¹ PŘIBYL, Vladimír: *Jako jabloň mezi lesními stromy: pohled do dějin františkánského kláštera v Hájku*. Slaný 2010, s. 18.

¹⁰² Pamětní kniha františkánského kláštera v Kadani, s. 12-14.

¹⁰³ Národní archiv Praha, fond 38/9 ŘF Kadaň, *Františkáni – provinciálát a konvent – Františkáni Kadaň – inventář*, s. 4-5.

¹⁰⁴ BENEŠ, Petr Regalát a Vladimír PŘIBYL: *Františkánský klášter ve Slaném: 1655-1950*. Slaný 2005, s. 23-25.

¹⁰⁵ PŘIBYL, Vladimír, s. 22.

2.1.2. *Fundace a dary*

Chceme-li uvažovat o vztahu mezi fundátory a klášterem v Kadani v druhé polovině 18. století na základě kroniky, zjistíme, že příslušná kapitola (*Titulus III. De Fundacionibus et obligationibus hujus Conventus*) je co do množství těchto informací poměrně skoupá. Mezi lety 1749 a 1775 nezaznamenává kronika žádnou událost, která by byla spojená s fundací. Od roku 1775 do konce roku 1781 pak nacházíme celkem pouhých sedm záznamů¹⁰⁶.

Víme, že rod Lobkoviců, ačkoli měl obrovský význam pro klášter Čtrnácti sv. Pomocníků v době jeho založení, oficiálně pozbyl svých fundátorských práv již v roce 1676, jelikož se nevěnoval povinnostem, které plynuly z nutnosti obnovy kláštera po Tricetileté válce. Od této doby byl klášter odkázán v podstatě jenom na almužny a podporu místního obyvatelstva. Víme také, že ještě předtím, než Lobkovicové vůbec získali fundátorská práva, dostávalo se klášteru podpory od bohatých občanů města Kadaně, zejména od těch, kteří vlastnili pozemky v okolí Svatého vrchu, kde se klášter nacházel¹⁰⁷.

Poslední jmenované platilo i v později ve století osmnáctém. Například mezi fundátory zmiňuje kronika občana Kadaně a městského sládka Fridricha Wönigera, který rovněž vlastnil pozemek na Svatém vrchu. Dalšími kadaňskými občany, jež byli fundátory, jsou Zikmund Schneider, Leopold Reiner a Leopold Majer. Občané Kadaně však nebyli jedinými městskými obyvateli, v kronice nacházíme též jména občanů Podbořan nebo Teplíc (jistý Martin Sader z Teplíc dokonce ukládal v kláštere peníze dvakrát – v letech 1779 a 1781). Mezi fundátory ale nebyl pravděpodobně žádný šlechtic, jelikož se šlechtické tituly v záznamech nevyskytují¹⁰⁸.

Nejběžnější odměnou za fundace byly mše věnované osobám určeným fundátorem. Například po fundaci výše zmíněného Zikmunda Schneidera (ve výši 100 zlatých) se v roce 1780 konalo osm mší: čtyři na památku jeho zesnulých rodičů a čtyři na památku zesnulých sourozenců. Ve většině případu nebyly věnované peníze podmíněny nějakým konkrétním účelem, ale například v roce 1779 poskytla Theresa Höfnerová 100 zlatých na údržbu a výzdobu oltáře sv. Antonína Paduánského¹⁰⁹.

Nejnižší jednorázově fundátory darovanou částkou je 25 zlatých, nejvyšší 650 (byla odkázána v roce 1775 zesnulým Václavem Glaserem). Celkový počet peněz, který v letech

¹⁰⁶ Pamětní kniha františkánského kláštera v Kadani, s. 63.

¹⁰⁷ HLAVÁČEK, Petr: *Nový Jeruzalém?*, s. 14.

¹⁰⁸ Pamětní kniha františkánského kláštera v Kadani, s. 63.

¹⁰⁹ Tamtéž.

1775-1781 získal klášter od fundátorů, činí 1575 zlatých¹¹⁰. Porovnáme-li tuto částku například s františkánským konventem v Olomouci, jehož celkový počet získaných z fundace peněz přesahoval v době zániku deset tisíc zlatých¹¹¹, zjistíme, že je velice nízká. Nicméně vzhledem k povaze záznamů v kapitole o fundacích se nemůžeme být jistí, zda informace, kterou nacházíme v kronice, je úplná. Pokud ano, mohla by se ta situace vysvětlit tím, že klášter v Kadani měl podstatně méně výhodnou polohu než klášter v Olomouci.

Podíváme-li se na kapitolu kroniky, která zaznamenává dary (*Titulus VII. De Benefactoribus Conventus*), nenajdeme v ní o moc více informací. Mezi lety 1750 a 1779 nacházíme tam jen čtrnáct záznamů o darech¹¹².

Většina dárců pocházela z Kadaně, anebo v několika případech z okolních vesnic (například dávkyně Anna Maria Bayerová pocházela z Pavlova, jenž se nacházel v 6 km severozápadně Kadaně). Za pozornost stojí též jistý Josef Thumseyer, kadaňský rodák a doktor medicíny, jenž se zřejmě odstěhoval do Prahy, ale nezapomněl na svou rodnou obec a ve své poslední vůli odkázal klášteru 200 zlatých. V této kapitole nacházíme též záznamy o dvou novicích, kteří učinili jisté dary ve prospěch kláštera v poslední vůli. Další záznam se vztahuje k dávkyni šlechtického původu: hraběnka z Martinic darovala klášteru oblečení po zesnulém manželovi. Zbytek dárců buď pochází j jiných měst (například Teplic), anebo jejich původ a sociální postavení není specifikováno (některé dary jsou označeny jako sbírky pocházející od několika benefaktorů)¹¹³.

Ohledně většiny darů je specifikováno, na co byly peníze použity nebo kvůli čemu vybrány. Dar novice Josefa Knitze z roku 1750 se týkal nového hlavního oltáře. V roce 1757 učinil Callistus Stracke dar na výbavu sakristie, ve stejném roce výše zmíněná Anna Maria Bayerová darovala 250 zlatých na nákup nové monstrance a byly též vybrány peníze od více dárců na výrobu nové stříbrné koruny pro oltář Čtrnácti sv. Pomocníků. V následujícím roce na údržbu stejného oltáře darovala skupina dárců v čele s kadaňským obchodníkem Kajetánem Egermannem 118 zlatých. V roce 1776 daroval občan Kadaně Andreas Sandler 65 zlatých na vybělení kostela. V roce 1778 se vybralo 358 zlatých od různých dárců na opravu varhan¹¹⁴.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 63.

¹¹¹ ELBEL, Martin. *Město a klášter*, s. 90.

¹¹² Pamětní kniha františkánského kláštera v Kadani, s. 160-162.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ Tamtéž.

Nicméně přesný objem darované částky není vždy v kronice uveden, proto není bohužel možné přesně spočítat částku, kterou klášter ve zkoumaném období obdržel. Přesto se domníváme, že v tom, co se týkalo fundací a darů, klášter Čtrnácti sv. Pomocníků nevynikal.

2.1.3. Vybírání almužen a žehnaní křížových cest

Poměrně mnoho o významu kláštera může vypovědět informace o tom, jakým způsobem je pro něj vybírána almužna, především co se týče územního rozsahu obcí. Svědectví o žebrotě kadaňských františkánů nám podává čtvrtá kapitola kroniky, jež nese název *De Collecturis hujus Conventus*. Tato kapitola obsahuje záznam celkem třinácti různých itinerářů, z nichž se podrobněji zaměříme na první čtyři, jelikož jsou popsány nejpodrobněji a zároveň stačí pro to, abychom si mohli udělat představu o tom, kam sahal vliv kadaňského kláštera.

První trasa je označena jako litoměřická (*Circulus Littomericensis*), ve kterém se vybíralo obilí a máslo. Tento itinerář, který absolvovali jeden řeholní bratr a jeden laik, začínal hned po svátku sv. Františka z Assisi (vybírání almužen v podobě másla po svátku sv. Antonína Paudánského) a končil návratem v době svátku Porciunkule, po kterém následovala tzv. malá trasa (*circulus parvus*), o níž bude řeč dále¹¹⁵.

Z hlediska zeměpisného rozložení je litoměřická trasa zaměřena především směrem na severovýchod od Kadaně a pokrývá východní část okresu Chomutov, v podstatě celé okresy Most, Teplice, Ústí nad Labem a západní část okresu Louny. Západní okraj trasy tvoří město Chomutov, jižní vesnice Holedeč (zhruba v pěti kilometrech na jih od Žatce), na severovýchodě trasa dosahuje města Ústí nad Labem a okolních vesnic. Nejvzdálenější bod (Ústí nad Labem) se nachází zhruba v 65 kilometrech od kláštera.

Litoměřický itinerář počítá zhruba 145 obcí. Pro každou obec je zaznamenáno, zda se jedná o vesnici (*pagus*), nebo město (*civitas*), ojediněle se také vyskytují označení *villa* nebo *oppidum* (hrad). Drtivá většina těchto obcí jsou pochopitelně vesnice, měst je v celém itineráři pouze šest. Jsou to Kadaň, Žatec, Most, Bílina, Ústí nad Labem a Teplice¹¹⁶.

Co se týče Žatce, je sice přítomen v seznamu, ale s poznámkou *non emendicatur*, jelikož se almužna vybrala prostřednictvím slavnostní mše a následně se rozdělila mezi žateckými kapucíny a kadaňskými františkány (v dalších trasách ale nacházíme záznamy

¹¹⁵ Tamtéž, s. 76.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 76-78.

o Žatci znovu, což nám umožňuje tuto událost vnímat spíše jako výjimku). S kapucíny se také museli františkáni podělit o almužnu i v Mostě. V jiných městech ale byli jediným žebravým řádem a rozdělovali proto almužny jen s místními faráři, což bylo běžnou záležitostí i ve velkém počtu vesnic (ovšem větší část z nich žádnou zmínku o rozdělení žebroty nemá). Vůbec bez almužny odcházeli bratři z obcí jenom ve velice ojedinělých případech (stalo se tomu tak například v Chomutově – z neznámých příčin)¹¹⁷.

V malém itineráři, jenž je označen zároveň jako horský, se vybíralo máslo. Žebrali stejní lidé, kteří byli účastníky litoměřické trasy. Tento itinerář postupuje zhruba od okolí Chomutova směrem přímo na sever do Krušných hor. Nejsevernějším a zároveň nejvzdálenějším bodem od kláštera (32 km) je vesnice Grünthal (Zelený Důl), nyní již zaniklá, která sloužila jako hraniční přechod mezi českými zeměmi a Saskem a nacházela se poblíž současného německého města Olbernhau. Tato horská trasa počítala 28 obcí včetně jednoho města (Jirkov)¹¹⁸.

Dalším velkým itinerářem je žatecká trasa (Circulus Ziatecensis), která z hlediska časového a personálního je obdobná trase litoměřické: jeden řeholník a jeden laik vybírají obilí po svátku sv. Františka, máslo po svátku sv. Antonína Paduánského¹¹⁹.

Žatecká trasa žebrání obilí počítá zhruba 180 obcí. Z hlediska zeměpisného rozložení obcí se nachází na území směrem na jih od Kadaně (jak na jihozápad, tak na jihovýchod). Na současné mapě to odpovídá jižní části okresu Chomutov, západní a jihozápadní části okresu Louny, východní a jihovýchodní část okresu Karlovy Vary (včetně vojenského újezdu Hradiště, kde se nacházel velký počet dnes již neexistujících obcí, které spadaly do žatecké trasy). Nejzápadnějším bodem je vesnice Stružná, která se nachází v 10 km na jihovýchod od Karlových Varů, nejjihnějším vesnice Petrohrad, jež se nachází asi v 5 km na sever od současné hranice mezi Ústeckým a Plzeňským krajem, nejvýchodnějším (a zároveň nejvzdálenějším – asi 40 km) vesnice Černčice a Chlumčany, jež se nachází ve 3 km na východ od Loun¹²⁰.

Druhý horský itinerář (spojený s žateckým), ve kterém se žebralo máslo, obsahuje 36 obcí, z nichž většina se nachází směrem na západ a jihozápad od Kadaně v Doupovských horách, což dnes odpovídá hranici mezi Ústeckým a Karlovarským krajem. Nejzápadnější z obcí je Okounov, což je vesnice nacházející se v 6 km jihozápadně od Klášterce nad Ohří.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 78.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 79.

¹²⁰ Tamtéž, s. 79-81.

Trasa se ovšem rozléhá též směrem na sever podél Krušných hor, kde na severu dosahuje nyní již zaniklé vesnice Mackov, která se nachází asi v 45 km od kláštera¹²¹.

Další trasy jsou: žebření másla (63 obce), společně másla a obilí (51), drůbeže (32, datum nespecifikováno), trasa označená jako alter circulus (31). Žebření vajec má hned čtyři trasy: 44 – v období Kvadragesimy, 38 – po Velikonocích, 43 – na konci srpna, 33 – horská trasa, po svátku Nanebevzetí Panny Marie a po Vánocích. Posledním trasou je žebření chmele (57 obcí, po Vánocích), jehož účastníci byli tři laici¹²².

Jelikož kronika neobsahuje přesný celkový soupis obcí, kde se vybíraly almužny a rovněž vzhledem k tomu, že se po druhé horské trase názvy začínají opakovat, můžeme odhadovat celkový počet obcí, kde se žebřelo, přinejmenším na 390. Pro porovnání počtu můžeme uvést klášter sv. Bernardina v Olomouci, jenž byl jedním z největších domů v celé české provincii. Z prvního soupisu, jenž pochází zhruba ze stejného období jako kronika, o kterou se opíráme v této bakalářské práci, se můžeme dozvědět, že olomoucký klášter eviduje přesně 381 obcí¹²³. Vidíme, že klášter v Kadani přesto, že se nemohl proti Olomouci pochlubit výhodnou polohou, je na tom co do počtu obcí lépe (nebylo tomu tak pochopitelně ve všech ohledech: olomoučtí františkáni žebřeli oproti kadaňským navíc len, zeleninu, víno a olej, kdežto Kadani se navíc oproti Olomouci dostávalo jenom chmele, který řeholníci v klášteře sv. Bernardina stejně neměli zapotřebí). Klášter v Hájku, jehož zeměpisná poloha rovněž nebyla z hlediska vybírání almužen nejšťastnější (ovšem z jiného důvodu: ležel mezi sférami působení klášterů v Praze a Slaném) vybíral žebrotu v celkem 237 obcích, což je počet výrazně menší než v Kadani¹²⁴.

Nepochybně se tedy jedná jak o poměrně široký zeměpisný rozsah (území, kde se vybírané obec nacházely, odpovídá asi dvěma třetinám současného Ústeckého kraj a asi pětině Karlovarského kraje navíc), tak i o poměrně velký počet, což nám může dosvědčit, že vliv františkánského kláštera v Kadani byl v rámci svého regionu skutečně velký.

Toto tvrzení dosvědčují rovněž záznamy o slavnostních žehnáních křížových cest ve farních kostelech, které se nacházely v okolí Kadaně. Uveďme například obce Loučná pod Klínovcem (20 km západně od Kadaně), Okounov (12 km jihozápadně), Horní Jiřetín (29 km severovýchodně)¹²⁵.

¹²¹ Tamtéž, s. 81.

¹²² Tamtéž, s. 82-87.

¹²³ ELBEL, Martin. *Město a klášter*, s. 79-81.

¹²⁴ PŘIBYL, Vladimír, s. 35.

¹²⁵ Pamětní kniha františkánského kláštera v Kadani, s. 91-93.

Tyto záznamy nalézáme v poměrně hojném počtu v kapitole *De Memorabilibus Conventus* (právě z takových záznamů se skládá většina této kapitoly). Mezi lety 1761 a 1782 se obřad žehnání křížové cesty konal celkem devatenáctkrát, nejvíce v letech 1763-64 a 1771-72 (na každý z těchto připadají dva až tři obřady, kdežto ve všech ostatních případech se jedná jen o jeden obřad za rok)¹²⁶.

Většinou se jednalo o návštěvu provinciálního ministra (občas i za přítomnosti místního biskupa), který prováděl obřad v dotyčném kostele, neznámka i spolu se slavnostním kázáním. Nejčastěji do Kadaně zavítali provinciálové Lucius Hornisch (1768-1771) a Eleazar Kinský (1771-1774)¹²⁷. Jak je tedy vidět, klášter Čtrnácti sv. Pomocníků se těšil určité přízně i od řádových představených.

2.1.4. Šíření víry

Dalším důkazem poměrně velkého vlivu kláštera může být jeho podíl na šíření katolické víry. Z kroniky se nedozvídáme přímo o takových aktivitách, jako jsou kázání (s výjimkou těch, co byly spojeny se slavnostním žehnáním křížových cest), nýbrž o slavnostních ceremoniích, při kterých se protestanté vzdávali svého dosavadního náboženství a obraceli se ke katolictví. Pochopitelně samotné přestoupení ke katolictví není přímým důkazem toho, že se na tomto rozhodnutí nějakým způsobem kadaňští františkáni (s výjimkou snad jedné mladé ženy, která přešla ke katolictví 2. dubna 1772, o které se přímo píše, že byla přesvědčena terciáři¹²⁸), nicméně skutečnost toho, že si pro tuto ceremonii dotyční zvolili právě klášter Čtrnácti sv. Pomocníků, vypovídá o tom, že se doopravdy těšil oblibě.

Záznamy o tom nacházíme v poslední kapitole kroniky, která nese název *De Miscellaneis*, přičemž tvoří drtivou většinu jejího obsahu. Pro každou událost přechodu ke katolictví zaznamenává kronika datum, jméno řeholníka, jenž ceremonii řídil, jméno nebo jména konvertitů, jejich rodinný stav a původ a místy také věk nebo povolání. Nechybí též jména svědků (ve většině případů byly přítomni svědci dva) a jejich původ¹²⁹.

Mezi lety 1751 a 1781 se záznamy takových událostí vyskytují pravidelně, téměř každoročně, neznámka se během jednoho roku uskutečnilo více ceremonií. V tomto období je možné nalézt celkem kolem padesáti záznamů, celkový počet konvertitů je zhruba

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Tamtéž, s. 186.

¹²⁹ Tamtéž, s. 184-186.

šedesát (všichni z luteránství, o žádných kalvinistech nebo jiných směrech protestantismu se kronika nezmiňuje). Pouze kolem patnácti z nich jsou ženy, většinou vdovy nebo ženy vdané, přecházející ke katolictví spolu se svým manželem (v jednom případě, 7. října 1764, dokonce konvertovala celá rodina, jež za tímto účelem zřejmě přicestovala ze Saska: manžel, manželka a dvě dcery ve věku sedm a dvanáct let), výjimečně svobodné. Zbytek tvoří muži, měnící svou náboženskou příslušnost sami¹³⁰.

Co se týká společenského zázemí konvertitů, můžeme na základě nevelkého počtu zaznamenaných povolání (švec, krejčí, sládek) a názvů obcí usuzovat, že se jednalo především o měšťany. V Kadani zřejmě nekonvertoval žádný šlechtic nebo šlechtična, jelikož odpovídající záznamy v kapitole *De Miscellaneis* neobsahují žádné zmínky o šlechtických titulech (kdežto například v kapitole o darech takové zmínky místy jsou)¹³¹.

Pozoruhodné je poměrně velké zastoupení vojáků: v roce 1751, 1758 (jediná ceremonie za půlstoletí, jež neprobíhala v klášterním kostele, nýbrž ve městském špitále), 1759. Během roku 1779 dokonce jich postupně konvertovalo celkem šest¹³² (dalo by se uvažovat o tom, zda tato skutečnost nesouvisí s válkou o bavorské dědictví, jež se v této době odehrávala).

Jako nejzajímavější ze všech zaznamenaných údajů se ale jeví původ, jenž nám umožňuje si vytvořit jistou představu o tom, na jakém zhruba území byl klášter Čtrnácti sv. Pomocníků znám, z jaké dálky byli lidé ochotni vycestovat, aby se zřekli luteránství právě v Kadani. Na základě kroniky se lze dozvědět, že se jednalo o okolí asi dvou set kilometrů, což není příliš krátká vzdálenost ani na současné poměry.

Drtivá většina nových konvertitů přitom pocházela ze Saska: dvakrát se vyskytují názvy Dražďány a Altenburg, jednou potkáváme například Míšeň, Vogtland a další¹³³. Dá se to jednoduše vysvětlit tím, že převážně luteránská saská města se nacházela na druhé straně Krušných hor, totiž poměrně blízko, nicméně nelze vyloučit ani další příčinu, kterou je skutečnost, že františkánský klášter v Kadani byl hned od svého založení poutním místem, spojeným s kultem čtrnácti svatých pomocníků, jenž vznikl právě v Sasku.

Dalšími zeměmi, odkud pocházeli konvertité, jsou Dolní Slezsko (Zahán a Gottesberg, nyní Boguszów), Horní Lužice (Lobava neboli německy Löbau), Dolní Lužice, v jednom případě dokonce Hannoversko¹³⁴.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ Tamtéž.

¹³² Tamtéž.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ Tamtéž.

Svědci byli naopak skoro ve všech případech občany Kadaně, jedinou výjimkou byly dva obřady 30. listopadu 1758, kdy do kláštera přicestovali čtyři svědci ze saského Wernsdorfu. Jména svědků se v kronice většinou neopakují, nicméně můžeme nalézt i některé výjimky (například Leopold Maier a Antonín Fuchs jsou přítomní dvakrát). Nejpozoruhodnější je z tohoto hlediska jistý Kajetán Egerman, jenž mezi roky 1769 a 1779 byl svědkem dokonce šestkrát¹³⁵. Tento pán, jenž byl jedním z nejvýznamnějších občanů Kadaně ve druhé polovině 18. století (po něm je pojmenována jedna z městských historických památek¹³⁶), zřejmě měl klášter v oblibě, můžeme jeho jméno totiž nalézt i mezi dárci. Analýza záznamů z kapitoly *De Miscellaneis* tedy může potvrdit tezi o tom, že klášter Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani sloužil v 18. století jako regionální náboženské centrum poměrně velkého významu.

2.1.5. Běžný život v klášteře – hospodářské a jiné záležitosti

Představu o běžném životě kláštera si můžeme udělat na základě dvou již výše zmíněných kapitol kroniky: *De constructis Aedificiis et reparabilibus hujus Conventus* a *De Memorabilibus Conventus*. Z těchto kapitol se dozvídáme, kolem jakých běžných záležitostí (mimo vybírání almužen, na které jsme se zaměřili již dříve) se točil život v klášteře. Jednalo se především o provoz ošetřovny, pivovaru, obdělávání zahrady, chov ryb a obstarávání běžných oprav nezbytných pro provoz konventu.

Pivovar, jenž v klášteře fungoval od roku 1682, se dočkal v průběhu zkoumaného období několika nepatrných vylepšení. V roce 1750 se v něm vyměnila celá podlaha: dubová prkna se dala místo staré podlahy poničené plchy. V následujícím roce byl opraven pivní sklep a byla postavena místnost pro skladování piva (další pak v roce 1777), stejně jako nová studna na zahradě vedle budovy pivovaru. Mimo studny měl pivovar zásobu vody v podobě dřevěného potrubí, které bylo též zavedeno do kuchyně a na něž byla napojena kašna (té se dostalo oprav v roce 1755). V roce 1768 se toto potrubí vyměnilo (a opravovalo také se později v roce 1779, kdy byla rovněž zbudována další studna)¹³⁷.

V roce 1760 byl na zahradě vykopán rybník (nikoli dekorativní, nýbrž pro chov ryb – následně v roce 1763 opraven). V roce 1766 přibyl další rybník a bylo zahradě zasazeno 100 nových stromků a keřů. V roce 1773 pak ještě dva a v roce 1775 ještě dva: jeden na velké zahradě, druhý na malé zahradě před pivovarem. V roce 1767 byla opravena a

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ HLAVÁČEK, Petr: *Kadaňský poutník: kulturně-historický průvodce starou Kadani*. Kadaň 2015, s. 200.

¹³⁷ Tamtéž, s. 12-14.

upevněna zahradní zeď, která i přesto za třináct let spadla a musela se postavit znova (rovněž při této příležitosti byly upevněny všechny další zdi, kde to bylo potřeba)¹³⁸.

Mimoto klášter provozoval ošetrovnu. Bratři se zřejmě snažili v rámci možnosti zajistit tam lepší prostředí pro nemocné, jelikož v roce 1770 se tam vybuďovala nová kamna a rozšířila se čtyři okna, aby místnost nebyla příliš tmavá. V následujícím roce byla při ošetrovně zřízena lékárna se všemi odpovídajícími potřebami, a dokonce i s chirurgickými nástroji¹³⁹. V souvislosti s tím bývá v kapitole o pohřbech občas poznamenána příčiny zesnulého, pokud byl dotčný ošetrován v klášteře (např. o jistém terciári Hilarionu Böhmovi se dozvídáme, že v roce 1777 zemřel na zánět ucha¹⁴⁰).

Co se týče oprav, mezi nejběžnější patřily opravy oken, střech a trámů. Nová okna se instalovala v letech 1751 (v roce 1753 se opravovala okenní skla) a 1770. Prohnilé trámy se vyměňovaly v letech 1769 (nad budovou provincialátu), 1770 (nad celami). Spolu s trámy se ve stejných letech opravovaly i střechy. V roce 1770 byly také vyměněny střešní tašky nad vraty. Jednou z nejdůležitějších byla oprava hlavně věže v roce 1758, které dle vyjádření kronikáře „zřejmě hrozilo, že může spadnout“. Dalšími méně důležitými byly opravy refektáře (1751, 1769), dolního a horního ambitů (1753) dveří cel (rovněž 1753), cel vikariátu (1770). Drobné stavby se týkaly především pořízení nových kamen (1751, pak 1769-1770, později v roce 1780) a zařízení nových cel (1751)¹⁴¹.

Další starostí bylo pravidelné vybělení klášterních budov. V roce 1750 se vybělil kostel (pak znova v 1762), v roce 1753 a 1759 ambity, v roce 1758 celý klášter spolu včetně cel (cely pak znova v roce 1770), v letech 1759 a 1779 refektář, v roce 1780 prostory pro poutníky a ošetrovna¹⁴².

Pokud byl běžný chod kláštera nějakým způsobem významně vyrušen (nebo mohl být vyrušen), zaznamenávalo se to v kapitole *De Memorabilibus Conventus*. Ve zkoumaném období se tomu tak stalo dvakrát – z různých důvodů.

Prvním důvodem bylo vykradení klášterního kostela, které se odehrálo v noci 15. srpna 1756. Zloději se dostali do kláštera přes okna zřejmě pomocí žebříku. V kněžišti hlavního oltáře vyprázdnili zloději svatostánek a vzali pozlacenou monstranci, z oltáře Čtrnácti sv. Pomocníků ukradli různé ozdoby a korunu. Rovněž se vloupali do kaple sv. Anny a sv. Kříže a také vykradli celu jednoho z bratrů. K oltáři Panny Marie, kde vzali

¹³⁸ Tamtéž, s. 13.

¹³⁹ Tamtéž, s. 13.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 232.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 12-14.

¹⁴² Tamtéž.

ozdoby, stříbrnou korunu a stříbrné kandelábry, se dostali tím způsobem, že okno rozbili. Celkové škody činily 500 zlatých, z toho 200 monstrance¹⁴³.

Druhým důvodem byla válka o Bavorské dědictví přibližně o dvacet let později. Ačkoliv v samotném klášteře žádní vojáci nebyly, přítomnost pruských husarů z armády Fridricha v Kadani 2. září roku 1778 (stejně jako celé armády vedle Pruného ve třech kilometrech od ní) kronikář zřejmě považoval za významnou událost, a to z toho důvodu, že dle vyjádření kroniky občané Kadaně skutečnost toho, že město zůstalo ušetřeno, spojovali s ochranou kláštera Čtrnácti sv. Pomocníků, a proto uspořádali na počest konventu slavnostní pochod¹⁴⁴.

Z hlediska běžného provozu kláštera vynikal konvent v Kadani především tím, že provozoval pivovar, který chyběl jak ve Slaném, tak v Hájku. Zřízení lékárny naopak nebylo událostí unikátní: například v Hájku se to stalo dokonce o něco dříve než v Kadani (v roce 1768), na druhou stranu provoz lékárny v tomto klášteře byl v letech 1779-1781 přerušen, kdežto v Kadani, jak můžeme usuzovat z kroniky, fungovala lékárna nepřetržitě¹⁴⁵.

Jak je vidět, běžný provoz kláštera byl v průběhu druhé poloviny 18. století poměrně bezproblémový: klášterní budovy se udržovaly v přiměřeném stavu a ve všech sférách, které se týkaly běžného provozu konventu, bylo zaznamenáno nepatrné vylepšení (ať už se jedná o vybavení ošetrovny nebo o podmínky bydlení řeholníků).

Kdybychom měli stručně shrnout události zaznamenané kronikou, které se vztahují k letům 1750-1782 a porovnat je s dějinami české františkánské provincie ve stejném období, zjistíme, že klášter v Kadani a celá provincie sv. Václava jsou na tom dosti podobně: jak klášter, tak provincie zažily největší rozkvět nejpozději v polovině osmnáctého století a v pozdější době se nějakým významným způsobem neposouvaly ve svém rozvoji. Lze nalézt ale i jisté rozdíly: klášter v Kadani na rozdíl od provincie všeobecně nepoznamenalo odtržení Slezska (ačkoli kronika tuto událost zmiňuje mezi memorabilií), takže ve stavu svého vrcholného rozvoje (přinejmenším v rámci 18. století a pozdějších dob) setrval o něco déle. Ve svém působení mohl klášter jakožto náboženské centrum regionálního významu spoлеhnout především na reputaci poutního místa a velký

¹⁴³ Tamtéž, s. 92.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 93.

¹⁴⁵ PŘIBYL, Vladimír, s. 28.

počet obcí, kde se vybíraly almužny, na druhou stranu se mu nedostávalo příliš velké podpory ze strany dárců a zejména fundátorů.

2.2. Za zenitem – dějiny kláštera v letech 1782-1800

2.2.1. Kontext josefínských reforem

80. léta osmnáctého století přinesla zásadní zvrát ve vývoji jak české františkánské provincie všeobecně, tak i kláštera v Kadani. Josefínské reformy, které onen zvrát způsobily, byly rozsáhlým programem reorganizace církve. Tento program byl v roce 1781 otevřen tolerančním patentem, který ale na postavení mnišských řádů neměl příliš velký vliv: z celého obyvatelstva rakouských zemí konvertovalo k nově povoleným formám protestantismu jenom zhruba 2 % obyvatel¹⁴⁶. Složkou reforem, která zasáhla monastické řády nejvíce, byl program rušení klášterů, které císař vnímal jako „mrtvý lidský kapitál“ a „instituce neužitečné“. Neméně důležitá byla také skutečnost, že řády byly institucemi, které působily ve velkém počtu různých zemí, a řádoví bratři tedy byli podřízeni představeným z ciziny¹⁴⁷.

Proto prvním krokem, který předcházela rušení klášterů, bylo podrobení konventů provinciálům a omezení vzájemných styků se zahraničím: řeholníci byli podřízeni domácím biskupům a bylo jim zakázáno volit za představené cizince. O něco později byli dokonce řeholníci cizího původu vyzváni, aby opustili zemi¹⁴⁸.

12. ledna 1782 byl vydán dekret, který zakazoval složení slibů novicům a nařizoval zrušení klášterů. Všechny klášterní majetek, který nebyl nezbytný pro denní potřebu, měl být zapečetěn a byla nařízena jeho inventarizace (řeholníci si směli nechat jenom to, to měli ve svých celách). Řeholníci ze zrušených klášterů, kteří měli kněžské svěcení, se směli přestěhovat do klášterů svého rádu v zahraničí, nebo přestoupit do jiného řádu, anebo se vzdát řádového slibu a stát se světskými kněžími (ve všech třech těchto případech měli řeholníci dostat příspěvky od státu, nejvíce ve třetím z nich). Těm, kteří si nezvolili žádnou z těchto možností, byl přidělen klášter, kam se měli přestěhovat. Zrušené kláštery museli opustit všichni s výjimkou starých a těžce nemocných¹⁴⁹.

Rušení klášterů započalo hned v roce 1782 a vyvrcholilo v roce 1785. Na konci tohoto roku byl vydán dekret, který nedoporučoval hromadné rušení klášterů a zároveň potvrdil zákaz přijímání nových řeholníků - od této doby počet zrušených klášterů jenom

¹⁴⁶ KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin*. 2. Praha 1991, s. 162.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 163.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ BERÁNEK, Karel a BERÁNKOVÁ, Věra: *Rušení klášterů v Čechách za Josefa II.* In: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a kol. (ed.): *Pražské arcibiskupství 1344-1994: sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*. Praha 1994, s. 212.

klesal (definitivně bylo rušení ukončeno později za vlády Františka II.)¹⁵⁰. Výsledkem se stalo snížení počtů klášterů více než na polovinu dřívějšího počtu¹⁵¹.

Z majetku zrušených klášterů se zřídily na území české provincie dva náboženské fondy. Český fond měl hodnotu 11 740 000 zlatých, moravský 10 140 000¹⁵². Právě z majetku tohoto fondu se mělo hradit živobytí řeholníků poté, co bylo dekretem z 6. června 1789 žebravým řádům zakázáno vybírat almužny¹⁵³.

Součástí josefinismu byly pochopitelně i další církevní reformy, jako například reorganizace diecézí a farností, zřízení generálních seminářů a další¹⁵⁴, nicméně františkánského řádu v českých zemích se tyto dekrety přímo nedotkly.

2.2.2. Klášter Čtrnácti sv. Pomocníků v letech 1782-1800

Dopad josefínských reforem na život františkánského kláštera v Kadani, který, na rozdíl od kláštera minoritů ve stejném městě, zůstal před zrušením ušetřen, můžeme znázornit například drastickým zmenšením počtu záznamů v pamětní knize.

Přesněji řečeno, mezi lety 1784 a 1789 nenacházíme v žádné z kapitol kroniky žádný záznam (z roku 1783 přitom pochází jenom jeden záznam z kapitoly *De Miscellaneis* – jedná se o přechodu do katolictví jistého Sasa, jenž byl vojákem v pluku Ullricha Kinského¹⁵⁵). Není zcela zřejmé, zda se v tomto období kronika nevedla vůbec, anebo se jedná o její cenzurovanou podobu.

Teprve v roce 1789 se objevuje první zmínka o josefínských reformách: záznam z kapitoly o memorabiliích pojednává o císařském dekretu, jenž zakázal žebravým řádům vybírat almužny. Rovněž se z tohoto záznamu můžeme dozvědět, že klášter v Kadani měl dostávat na své potřeby 1097 zlatých ročně z náboženského fondu¹⁵⁶ (o něm jsme se zmiňovali v podkapitole 2.3.1).

Tímto byl klášter připraven o podstatnou část svých příjmů, což mohlo být hodně citelné zvláště pro konvent v Kadani, jelikož nedostával příliš velké částky od dárců nebo fundátorů, ale na druhou stranu vybíral žebrotu ve velkém počtu obcí. O žádném uložení peněz v klášteře (po roce 1781) se ostatně kronika vůbec nezmiňuje. Dar je zaznamenán

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 214-215.

¹⁵¹ KADLEC, Jaroslav, s. 164.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ BUBEN, Milan, s. 258.

¹⁵⁴ KADLEC, Jaroslav, s. 165-168.

¹⁵⁵ Pamětní kniha františkánského kláštera v Kadani, s. 286.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 93.

jenom jednou: v roce 1793 daroval klášteru 30 zlatých Martin Wild z Vičic¹⁵⁷ (vesnice v 12 km východně od Kadaně).

Ačkoli se o tom kapitola kroniky o darech nezmiňuje, byl v roce 1789 vztyčen před vraty kláštera nový kříž, což bylo zapláceno skupinou benefaktorů. Záznam o této události je zároveň jediným záznamem kapitoly o stavbách a opravách, který se týká náboženských symbolů nebo náboženské výbavy kostela v tomto období. Zbytek se vztahuje jen k běžným opravám nebo drobným hospodářským záležitostem. Opravy se týkaly potrubí (1793, 1794) a střechy kostela (1793). Vylepšení hospodářské činnosti se týkaly jenom zahrady: v roce 1790 se tam zasadily nové stromy, v roce 1795 byl vykopán nový rybník¹⁵⁸.

Záznamy dalších aktivit, které jsme popisovali v částech 2.2.1-2.2.4, abychom dosvědčili vliv kláštera v rámci svého regionu, po roce 1782 buď zcela chybí (křížové cesty), anebo se vyskytují oproti předchozím letům v omezené míře. Například od roku 1783 a do konce století nacházíme jenom tři záznamy o slavnostním přijetí katolické víry v kostele kláštera Čtrnácti sv. Pomocníků. O jednom z nich už byla řeč o několik odstavců výše, druhý se týká dalšího vojáka z pluku U. Kinského (1791). Jenom třetí záznam nám může prozradit, že i po josefínských reformách byli lidé ochotni podniknout dlouhou cestu do Kadaně, aby v klášterním kostele slavnostně zavrhli protestantskou víru. V roce 1794 takto učinil Kristian Tolach, jenž pocházel z Lobavy v Horních Lužicích¹⁵⁹.

Jak je vidět, období mezi lety 1782 a koncem století se vyznačuje omezením aktivit kláštera v podstatě ve všech sférách jeho působení, nicméně se klášter na druhou stranu nenacházel ani blízko zániku (pochopitelně poté, co pominula bezprostřední hrozba zrušení).

Svědectví o životě v klášteře ve zkoumané době nám může též poskytnout práce Bonaventury Boušeho, jež obsahuje překlad některých pasáží kroniky. Jedná se však zřejmě o jinou (necenzurovanou) verzi, která se k událostem spojeným s josefínskými reformami vyjadřuje více osobním způsobem.

Například se zde můžeme dozvědět, že se v roce 1784 musely dle císařského nařízení odstranit z kostela všechny votivní dary, obrazy se zobrazením čtrnácti svatých Pomocníků a starobylá socha svaté Anny z oltáře. Jelikož nechtěli kadaňští řeholníci o tuto

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 162.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 14.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 286.

sochu přijít, vyřešili problém pomocí jakési pasivní rezistence: socha byla ukryta za obrazem Neposkvrněného početí, který byl zvlášť za tímto účelem pořízen¹⁶⁰.

O postoji řeholníků vůči reformám výmluvně vypovídá komentář, jímž je opatřen záznam této události: „A žádný dekret jeho Veličenstva náš nepřinutí, abychom se dotkli sošek svatých Pomocníků, skrze které jsme tolik dobrého od Pána Boha přijali.“ Záznam o zákazu almužen též nacházíme v Boušeho práci v jiné podobě: mimo věcných informací obsahuje i rozhořčenou poznámku o tom, že kvůli reformám „po více než třech stech letech přestala v tomto klášteře přísná observance svaté Řehole.“¹⁶¹

Reformy zasáhly podstatu františkánského života v celé české provincii, ale nezničily ji. Před zrušením zůstal ušetřen (z důvodů, které nejsou přesně známy) i klášter v Kadani. Pochopitelně musel být zredukován: v klášteře nesmělo zůstat více než 12 lidí¹⁶², což je číslo výrazně menší, než jaké bychom mohli uvést v roce 1746 (25 řeholníků a 10 noviců)¹⁶³.

Dva nejbližší františkánské kláštery, na jejichž srovnání jsme taktéž demonstrovali dějinný vývoj kadaňského konventu, čekal podobný osud. Klášter ve Slaném měl být původně zrušen, nicméně nařízení o jeho zrušení, které bylo vydáno v roce 1786, došlo později, údajně kvůli prosbám smečenského děkana, k odvolání. Konvent tedy byl pouze zredukován: z původních 24 řeholníků na 7¹⁶⁴. Byl také redukován i klášter v Hájku: před reformami žilo v tomto konventu 21 řeholníků, na přelomu 18. a 19. století pak už pouhých 7¹⁶⁵.

Dějiny kláštera Čtrnácti sv. Pomocníků v 18. století uzavírají dvě události zaznamenané v kapitole o memorabiliích. První se v zásadě nachází v souladu se záměrem reforem, druhá naopak poukazuje na to, že ne všechny tyto záměry byly uskutečněny.

V roce 1793 kvůli poruše v městském pivovaru zásoboval klášter město Kadaň pivem po dobu zhruba dvou měsíců. Celkem bylo dodáno 255 sudů, za což konvent obdržel 15 měřic ječmene. Byl tedy občanům skutečně prospěšný, což záměrům josefínských reforem přesně odpovídalo¹⁶⁶.

¹⁶⁰ BOUŠE, Bonaventura: *O čtrnácti svatých pomocnících a o jejich klášteře u Kadaně nad Ohří*. Praha 1948, s. 38-39.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Tamtéž, s. 39.

¹⁶³ BENEŠ, Petr Regalát a Vladimír PŘIBYL, s. 49.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 41.

¹⁶⁵ PŘIBYL, Vladimír, s. 37.

¹⁶⁶ Pamětní kniha františkánského kláštera v Kadani, s. 93.

V roce 1798 se pak konala dvoudenní svatost věnovaná blahoslavení františkána Leonarda (nyní už svatého) z Porto Maurizio. Účastníkům se udělovaly odpustky. Dle vyjádření kronikáře bylo přítomno velké množství lidí¹⁶⁷. Stejná slavnost (ovšem třídní) se konala i v klášteře v Hájku¹⁶⁸. Lze tedy vidět, jak přes všechny snahy Josefa II. o omezení působení řádů na státní hranice uchovávali čeští františkáni povědomí o tom, že i oni patří do velké františkánské rodiny, která žádným státním hranicím nepodléhá.

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ PŘIBYL, Vladimír, s. 34.

Závěr

Tato práce na základě analýzy pramene dosvědčila, že františkánský klášter v Kadani byl v druhé polovině 18. století poměrně významným náboženským centrem. Místo, kde se nacházel klášter, totiž na úpatí Krušných hor, do jisté míry určovalo specifika jeho působení: na jednu stranu se jednalo o poměrně chudou oblast, ve které klášter nemohl počítat s velkou finanční podporou ze strany fundátorů a benefaktorů, i když tuto skutečnost vynahrazoval velký počet obcí, kde se vybíraly almužny. Na druhou stranu, klášter Čtrnácti sv. Pomocníků byl poutním místem na hranici katolického a protestantského světa, což znamenalo, že se tam vypravovali návštěvníci ze sousedního Saska, Lužic a Dolního Slezska, aby v Kadani mohli přestoupit ke katolické víře.

Josefínské reformy měly na klášter poměrně velký dopad: byl omezen počet řeholníků, byla zabavena část klášterního majetku. Největším zásahem do klášterního života byl zákaz vybírání almužen: za prvé, toto rozhodnutí připravilo konvent o základ jeho hospodaření, za druhé, znemožnilo řeholníkům observanci v souladu s Františkovou řeholí. Ačkoli byl nucen omezit veškeré svoje aktivity v náboženské sféře, zůstal klášter zachován a uchoval si svůj význam aspoň ve městě Kadaň, jehož občané patrně měli konvent v oblibě i na úplném konci 18. století.

Přestože se klášterní kronika příliš nevěnuje velkým dějinným událostem, které se konventu přímo nedotýkají (s výjimkou odtržení Slezska), samotný vývoj kláštera v Kadani odráží vývoj české františkánské provincie. Děje se to ovšem s určitým zpožděním: kdežto pro provincii všeobecně byla prvním znakem budoucího úpadku ztráta slezských domů, klášter v Kadani zůstal na svém vrcholu (bez výrazných známek vývoje) až po dobu samotného začátku josefínských reforem.

Seznam zdrojů

Prameny:

Moravský zemský archiv Brno, fond E21 Františkáni Dačice, kart. 4, inv. č. 4, *Pamětní kniha františkánského kláštera v Kadani*.

Národní archiv Praha, fond 38/9 ŘF Kadaň, *Františkáni – provinciálat a konvent – Františkáni Kadaň – inventář*.

Literatura:

BENEŠ, Petr Regalát a Vladimír PŘIBYL: *Františkánský klášter ve Slaném: 1655-1950*. Slaný 2005.

BERÁNEK, Karel a BERÁNKOVÁ, Věra: *Rušení klášterů v Čechách za Josefa II*. In: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a kol. (ed.): *Pražské arcibiskupství 1344-1994: sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*. Praha 1994, s. 209-224.

BEY, Horst von der a FREYER, Johannes-Baptist (ed.): *Die Franziskanische Bewegung. Band 1, Geschichte und Spiritualität*. Mainz 1996.

BOUŠE, Bonaventura: *O čtrnácti svatých pomocnících a o jejich klášteře u Kadaně nad Ohří*. Praha 1948.

BUBEN, Milan: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III díl, I. svazek. Žebravé řády*. Praha 2006.

ELBEL, Martin: *Bohemia Franciscana: Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století*. Olomouc 2001.

ELBEL, Martin: *Město a klášter: Františkánský konvent v raně novověké Olomouci*. Pracovní verze (9. 3. 2017).

HLAVÁČEK, Petr: *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku*. Praha 2005.

HLAVÁČEK, Petr: *Čtrnáct svatých Pomocníků: k pozdně středověké spiritualitě elit a její christocentrické dimenzi*. Praha 2014.

HLAVÁČEK, Petr: *Kadaňský poutník: kulturně-historický průvodce starou Kadani*. Kadaň 2015.

HLAVÁČEK, Petr: *Nový Jeruzalém?: příběh františkánského kláštera Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani*. Kadaň 2013.

JIRÁSKO, Luděk a Josef KLIMEŠ: *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha 1991.

KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin. 2*. Praha 1991.

- KUKLA, Jan: *Dějiny klášterů sv. Otce Františka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Krnov 1889.
- LAWRENCE, Clifford Hugh: *Dějiny středověkého mnišství*. Praha 2001.
- LE GOFF, Jacques: *Svatý František z Assisi*. Praha 2004.
- MACVICAR, Thaddeus: *Františkánští Spirituálové a kapucínská reforma*. Praha 2015.
- PŘIBYL, Vladimír: *Jako jabloň mezi lesními stromy: pohled do dějin františkánského kláštera v Hájku*. Slaný 2010.

Resumé

This bachelor thesis studies history of the Franciscan monastery in Kadaň in the second half of the 18th century. The first chapter of the thesis is based on secondary sources and provides a theoretical background for the second chapter. Its first part contains an overview of the history of the Franciscan order from its foundation until modern times (including the partition of the order). The second part deals with the history of the observant branch of the order in Czech lands. The third part consists of an overview of the history of the Franciscan monastery in Kadaň before year 1750.

The second chapter of the thesis is based mainly on a primary source, which is a chronicle of the monastery of the Fourteen Holy Helpers in Kadaň. This chapter is divided into two parts: the first one deals with the history of the monastery between years 1750 and 1782, while the second one deals with the period after year 1782 until the end of the century.

The second half of the 18th century (before year 1782) was an age of prosperity for the Franciscan monastery in Kadaň, which reached the pinnacle of its development at the time. This is proven in the thesis by the analysis of the chronicle. Despite being located in a relatively poor region (which meant lesser donations), the monastery managed to serve as an important regional religious center – primarily owing to its fame as a pilgrimage site and also to a large number of villages where alms were being collected. On the other hand, due to being located on the border of Czech lands as well as on the border of the catholic world monastery of the Fourteen Holy Helpers was also a site where frequent ceremonies of religious conversion (from Lutheran to Catholic faith) were being held.

Year 1782 brings an abrupt change to the Franciscan way life in Kadaň as the Austrian emperor Joseph II. starts series of reforms meant to undermine the importance of religious orders. Although the monastery of the Fourteen Holy Helpers had not been abolished, it was forced to reduce number of friars. The most significant change concerned the prohibition of mendicancy in the year 1789 which meant that Franciscans in Kadaň lost the most important source of gaining resources and could not strictly comply with the rules of their order. Despite these circumstances monastery in Kadaň was still important at least in the scale of its home town.

History of the Franciscan monastery in Kadaň resembles the history of the Czech province of the Franciscan Order as a whole. The difference lies in the fact that the monastery in Kadaň remained at its pinnacle a little bit longer.